

INTERVIEW

**IN GESPREK MET
MAURICE DE HOND
OVER CORONACRISIS**

THEMA

**AFSTANDS-
ONDERWIJS
COLLEGA'S AAN
HET WOORD**

VERKIEZINGEN

**POLITIEK
DOET ERTOE
JONGEREN-
ORGANISATIES**

**MAATSCHAPPIJ
& WETENSCHAP**

**DISCRIMINATIE
DEBAT**

HET ZIT EROP!

Ga mee op Docentenreis naar Brussel en ontdek alle ins en outs van de Europese Unie!

In samenwerking met het Huis van Europa organiseert ProDemos in oktober en december twee docentenreizen naar Brussel. Tijdens deze tweedaagse reis kom je van alles te weten over de Europese Unie, zodat je na afloop deze kennis over kunt brengen aan je leerlingen. We bezoeken onder andere de Europese Commissie, het Europees Parlement en de Europese Raad. Schrijf je nu in en vergroot je kennis over de EU!

prodemos.nl/brusselreis

di 27 okt –
wo 28 okt
&
di 1 dec –
wo 2 dec

ONZEKERHEID

Een historisch schooljaar - zonder centrale eindexamens - is achter de rug. De grote vraag is hoe het volgende schooljaar eruit gaat zien. Wat we de afgelopen maanden met ons allen hebben geleerd, is dat de (nabije) toekomst, met alle kennis en kunde die er is, anno 2020 lastig te

voorspellen blijkt, vooral als het om de sector gaat waarin wij werkzaam zijn. Hoe organiseer je onderwijs binnen een anderhalvemetersamenleving op de lange termijn? Komt de anderhalvemeterreis op een zeker moment te vervallen of sluit de overheid de scholen in de herfst na een nieuwe uitbraak? Het zijn diverse scenario's waar uiteenlopende vragen aan vast hangen. Vragen waarop we nog lang niet altijd een goed antwoord hebben. Wel hebben scholen de afgelopen maanden volop ervaring opgedaan met een andere vormgeving van het onderwijs. In deze *M&P* vertellen docenten maatschappijleer over hun ervaringen. Welke lessen kun-

nen we trekken uit deze nare periode? Voorlopig is het coronavirus nog onderwerp van gesprek en blijft de impact groot, of het nu gaat om het uitwerken van je studiewijzers voor het volgende schooljaar, het plannen van een vakantie, de onzekerheid waarin je vrienden verkeren die in andere sectoren werkzaam zijn of de gezondheid van familieleden. Begin volgend schooljaar keert de coronacrisis als onderwerp van gesprek ook terug in het klaslokaal en in de personeelskamer. Voordat het zover is hoop ik dat jullie - ondanks alle onzekerheden - kunnen genieten van een welverdiende zomervakantie.

IVO PERTIJS
hoofdredacteur

i.pertijs@maatschappijenpolitiek.nl

INHOUD

3
REDACTIONEEL

4
OPINIEPEILER OVER
OPINIE EN CORONA

7
COLUMN

8
ONDERWIJS
OP AFSTAND

14
POST-CORONA
IN EUROPA

16
COMPLEXE SYSTEMEN

17
INGEZONDEN

18
POLITIEKE JONGEREN-
ORGANISATIES

20
SURINAME

22
DISCRIMINATIE

24
ZWARTE PIET

26
VUUR EN
BESCHAVING

28
RECENSIES

30
NVLM

31
COLUMN

Het artikel over dimensies van burgerschap in het mbo, zoals gepubliceerd in *M&P* 2020 nr.3 (pp.22-23), is helaas niet geheel volledig. Op de website van dit vakblad vindt u de volledige versie. - de redactie

04

14

18

22

24

Maurice de Hond
(foto: DWDD/ Wikimedia)

INTERVIEW MET OPINIEPEILER MAURICE DE HOND OVER INFORMATIEVOORZIENING IN CORONATIJDEN

'NU HEERST DE ANGST'

Sociaal geograaf en opiniepeiler Maurice de Hond leverde de afgelopen maanden kritiek op de kwaliteit van de cijfers van het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) en de wijze waarop media de coronacrisis verslaan. *Maatschappij & Politiek* sprak met hem.

IVO PERTIJS

Iemand maakte mij erop attent dat de NOS vandaag [18 mei, red.] het aantal ziekenhuisopnamen bekendmaakte en deze met die van gisteren vergeleek. Van de 27 ziekenhuisopnamen bleken er dertien van meer dan een maand geleden te zijn. In het *Journal* wordt gezegd dat het er 27 zijn, een toename ten opzichte van gisteren. Wat is de waarde van het nemen van deze 27 ziekenhuisopnamen als het zo'n complex cijfer is? Wat zeg je elke dag als het aantal opnamen omhoog of omlaag gaat? Maak dan cijfers eenmaal per week bekend met een achterstand van drie dagen. Oude cijfers die we later binnenkrijgen melden we niet meer', vertelt Maurice de Hond. De wetenschapper stelt dat cijfers moeten aantonen of het beter gaat of slechter. De Hond: 'Als het cijfer elke dag samengesteld is met historisch materiaal, kun je de aantallen niet dagelijks melden. Ik zie weleens dat er een onderzoeksresultaat wordt gepresenteerd waarin 12,41 vermeld staat. Vervolgens blijkt de N 88 mensen te zijn. Zo pretendeer je een soort nauwkeurigheid die er niet is. Ik kan mij wel voorstellen dat je oude gegevens voor de analyses wilt gebruiken, maar meld alleen naar buiten de meldingen van de laatste twee of drie dagen per dag of per week.'

Gaan andere landen zorgvuldiger met cijfers om?

'Jazeker. Op het internet kijk ik naar veel landen. Een van de dingen waar je helemaal gek van wordt als je de Nederlandse cijfers wilt analyseren, zijn de sterftecijfers per provincie waarbij voortdurend nieuwe cijfers in geel worden geplaatst bij de oorspronkelijke sterftedatum. De grafieken kunnen dagelijks veranderen. De cijfers van vandaag worden verspreid over de grafiek. Het is een zoekplaatje. Voor zoveel andere landen heb ik betere informatie. Iemand wees mij op Engeland. Er is een website met een analyse van de beroepen van alle overledenen. Helemaal uitgesplitst. Dat is geweldig.

Interessant is het aantal taxichauffeurs onder de overleden personen. Ik geloof meer taxichauffeurs, dan mensen in de zorg. In Nederland hebben we amper wat en wat we hebben wordt op een manier gepresenteerd waarbij je je afvraagt waar ze mee bezig zijn. Bevinden we ons in 2020 of in 1975?'

**'DIT IS NA
DE WERELD-
OORLOGEN
DE GROOTSTE
GEBEURTENIS
UIT DE
MENSELIJKE
GESCHIEDENIS'**

Eerder stelde u dat onze organisaties niet op dataverzameling zijn getraind.

'Dat is evident. In *Café Weltschmerz* zei ik dat als er de komende weken een stijging plaatsvindt en het interessant is om te weten waar dat aan ligt. Is dat vanwege de opening van de kappers en scholen? Komt dit doordat we meer buiten komen of sporten? Als je geen manier hebt om dit aandachtig en goed vast te leggen, bestaat het risico dat je bij een stijging moet roepen dat je niet weet hoe dit komt en dat alles moet worden teruggedraaid. Hoe durf je, met alle consequenties die het heeft, op deze manier compleet blind te varen? Daar was een eenvoudige oplossing voor. Als vanaf de eerste dag bureaus zoals mijn bureau was gevraagd om besmette personen of mensen die denken besmet te zijn vragen

lijsten in te laten vullen en deze data, anoniem, voor iedereen beschikbaar te stellen voor verdere analyse, dan kon je de analysekennis van heel veel mensen gebruiken én kon je zien onder welke nieuwe groepen nu meer besmettingen voorkomen. Dan kun je sturen. We zijn nu de grote zee opgegaan, het is mistig en we hebben geen clou wat we doen.'

Op *peil.nl* staat het corona-onderzoek (10 mei 2020). Uit uw onderzoek blijkt dat nog veel mensen bang zijn om ziek te worden en een ruime meerderheid van de respondenten vindt de anderhalvemetersamenleving een goed plan.

'Het grote punt is de angst die nog in de samenleving zit en die voortdurend wordt gevoed. Virologen laten te pas en te onpas het begrip de tweede golf vallen. Mensen hebben daar het beeld van Bergamo bij. De komende twee weken daalt het aantal coronapatiënten onder de 250. Als het aantal weer stijgt, gaat het aantal mogelijk naar 350. Ik denk niet dat dit gebeurt, maar laten we hiervan uitgaan. Dat is de tweede golf. De gemiddelde luisteraar denkt onmiddellijk aan volle IC-afdelingen. Media stellen geen kritische vragen aan deskundigen en laten eigenlijk geen alternatieve geluiden horen. Het klinkt arrogant, maar ik laat meer op mijn website zien, dan het RIVM als verantwoording geeft. Voortdurend worden mensen bang gemaakt. Bij de bekendmaking van nieuwe maatregelen zegt de minister-president dat het onder voorbehoud is: "We kunnen dit alleen doen, als...". Ze willen een soort angst in de samenleving houden zodat mensen zich aan de voorschriften houden. Op een gegeven moment loopt dat mis. Mensen gaan met mooi weer naar het strand. Terecht, want het strand is veilig. Deze beelden komen vervolgens bij het televisieprogramma *Op1* waarna de presentatoren aan politici vragen of er geen strengere maatregelen moeten komen. Op 12 april was het Pasen. Het was mooi weer en redelijk veel mensen liepen op straat. Twee weken later zagen

'Wereldwijd zegt men dat je buiten bijna niet kunt worden besmet'
(foto: Robin Utrecht / Hollandse Hoogte).

we geen piek in de cijfers. Dat klopt ook, want wereldwijd zegt men dat je buiten bijna niet kunt worden besmet. Zolang de overheid de dreiging er boven laat hangen, hebben relatief veel mensen het gevoel dat hun leven op het spel staat en dat overheidsmaatregelen bescherming bieden. De steun voor de overheid blijft vrij groot. De omvang van de economische en sociale schade wordt steeds duidelijker. Er kan een kantelpunt komen. Ik verwacht dat er in juli en augustus geen grote gevallen komen. In augustus volgt de bekendmaking van de echte economische cijfers van het tweede kwartaal. Hierop volgt er een spanning. Mensen zien de grote sociale en economische gevolgen om zich heen. De dreiging voor de volksgezondheid wordt steeds minder gevoeld. Dat is het moment van de waarheid. Nu niet. Nu heerst de angst.'

Welke partijen gaan in dat geval electoraal het meest incasseren?

'Dat weet ik niet. Ik verwacht ontzettend veel economische problematiek. Allerlei sociale aspecten gaan gebeuren. Niet alleen in Nederland, maar ook daarbuiten. Dat kan zoveel gevolgen hebben die nu niet te voorzien zijn. Ik verwacht dat we in een grote depressie komen die te vergelijken is met die van de jaren dertig van de twintigste eeuw. Waar gaat onze export naar toe als in het buitenland de

koopkracht ook minder is? Hoeveel toeristen krijgen we? Het consumentenvertrouwen neemt af. Doordat er minder geld wordt uitgegeven, vallen sectoren om of krijgen het moeilijk. "We hebben een soort *harakiri* gepleegd", zei een Zweedse econoom die ooit voor de Europese Commissie werkte.'

We moeten dus afwachten wat er allemaal staat te gebeuren?

'Ik was bijna verbaasd toen onlangs na de presentatie van CBS-cijfers de economie ter sprake kwam in de programma's *M*, *Beau* en *Op1*. Op 1 april kon ik al op de achterkant van een sigarendoosje aangeven wat het ongeveer zou worden. Zes weken later werd de economie als onderwerp ontdekt. Ik vroeg letterlijk op 18 april om aandacht voor nog een patiënt op de intensive care: de Nederlandse economie. Daarna was het onderwerp afgelopen. Het was nog niet de tijd. Je kunt zeggen dat het even afwachten is, maar het is een kwestie van doorrekenen. De werkloosheid in de Verenigde Staten is 15 tot 20 procent. In Nederland gaat de werkloosheid naar 10, 12 of 14 procent. Consumenten- en producentenvertrouwen staan op het laagste punt ooit. Toerisme neemt ontzettend af. Onze exportmarkten zijn armer geworden. Wie houdt de economie nog overeind? Mensen onderschatten totaal wat er gaat gebeuren.'

Welke tips heeft u voor jongeren die al het nieuws rondom het coronavirus en de maatregelen volgen?

'Ik kijk op Wikipedia, gebruik de Engeltaalige naam Covid-19 en het land waar het over gaat. Zo vind je een schat aan informatie. Als ik hoor dat er ergens een uitbraak is, kijk ik gelijk op internet. Ik zie vaak dat het minder erg is, dan het lijkt. Singapore gaat ook weer in een *lockdown*. Er blijkt een *dormitory* van buitenlandse gastarbeiders te zijn, een stuk of drie- of vierhonderd, waar een uitbraak plaatsvond. Singapore neemt geen enkel risico en sluit het gebied meteen af om verdere verspreiding te voorkomen. Als je alleen hoort dat ook Singapore in een *lockdown* gaat, dan vraag je je af wat er allemaal aan de hand is. Of in China zijn er ook weer gevallen opgedoken. Het gaat dan om dertig mensen bij een vliegveld aan de grens met Buiten-Mongolië of zo. Er zijn zoveel mooie websites waarop informatie staat, bijvoorbeeld *FT.com*. Daar vind je cijfermateriaal van elk land. Om van te smullen. Het ziet er zo mooi uit. Als je een beetje geïnteresseerd bent, kijk dan op die manier. Verder raad ik jongeren aan om mensen niet zomaar te geloven als ze iets roepen.'

Verwacht u dat de epidemie en de gevolgen hiervan de Tweede Kamerverkiezingen gaan domineren?

'Acht weken geleden zei ik tegen iemand dat het mij niet zou verbazen als de verkiezingen niet door zouden gaan, omdat er zoveel onrust en onduidelijkheid is. Ik hoop van niet. Natuurlijk speelt de epidemie een dominante rol in de verkiezingen, maar het hangt er wel vanaf hoe ver we dan zijn. Ik denk dat de impact van wat er nu gebeurt groter is dan die van de beurskrach van 1929. Beduidend groter. We zijn meer geglobaliseerd en meer van elkaar afhankelijk. Dit is na de wereldoorlogen de grootste gebeurtenis uit de menselijke geschiedenis.'

Is een voorspelling van de uitslag van de aanstaande verkiezingen mogelijk?

'Nee. Sowieso spelen bij verkiezingen gebeurtenissen een belangrijke rol. Bij de vorige verkiezingen ging het om het bezoek van een Turkse minister aan Rotterdam. Als deze minister niet was gekomen, dan was dit kabinet er niet geweest. Door deze situatie pakte de VVD op het laatste moment vier of vijf zetels. De gebeurtenissen voor maart 2021 kan ik helemaal niet voorspellen. Wel dat deze epidemie kolossale invloed heeft, maar ik weet niet of mensen dan nog voor het overgrote deel achter Rutte staan. Zolang het primair over de volksgezondheid gaat en mensen angstig zijn, is de steun voor Rutte groot. Zodra de problematiek steeds groter wordt en er keuzen moeten worden gemaakt, vraag ik mij af of de steun zo groot blijft. Dat is het maximale wat ik kan zeggen.'

ACHTERSTAND

Aan het einde van het gesprek wil Maurice de Hond nog iets zeggen over onderwijs ten tijde van de coronacrisis. 'Ik weet niet of je dit wilt plaatsen', zegt de opiniepeiler, 'maar ik heb het gevoel dat jongeren nu meer kunnen leren buiten school, dan in de school. De dingen die ze nu leren, in deze situatie, zijn veel belangrijker dan zij zich nu realiseren. Achterstanden op school, tussen aanhalingstekens, zijn totaal niet relevant. Ten opzichte van wat hebben deze leerlingen een achterstand? Misschien doen ze buiten de school meer ervaring op, dan binnen. Ik las in een krant dat een zestienjarige jongen aangaf dat het leren online beter ging, dan op school. Hij kon sneller werken en was gelukkiger. Waarom moet je naar school? Waarom niet twee of drie keer per week als je daarnaast ook thuis kunt werken? In 1995 schreef ik hier al allerlei dingen over. Het beweegt heel traag. We maken nu een ontwikkeling van vijftien jaar in twee maanden mee. Alles was er al, maar werd nooit gebruikt. Ik kom veel kinderen tegen die deze manier van leren fijner en efficiënter vinden, dan op school.' ♦

STEF

PROEFKONIJNEN

De weken staan in het teken van versoepelen. Van in 'hele kleine stapjes' terug naar het 'normaal'. Op het moment van schrijven zijn de basisscholen net opengegaan en kunnen de contactberoepen weer aan de slag. Ik tel de weken af dat ik zelf weer gezichten kan zien in plaats van initialen.

Gelukkig spreek ik veel collega's die er hetzelfde over denken: laat die jongelui maar snel weer naar school toe komen. We gaan er samen het beste van maken. Ook op die anderhalve meter, met alle praktische bezwaren van dien.

Helaas geldt dat niet voor alle leraren. Er is een groepje waarbij het door alle lof voor het leraarschap van de afgelopen tijd iets te hoog in de bol is geslagen en denkt nu een beschermd diersoort te zijn geworden. Het enige dat we gemeen hebben is misschien de schaarste en dan houdt het ook een eind op.

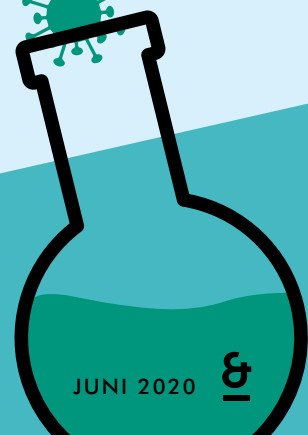
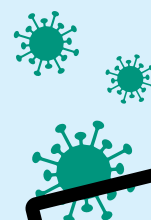
Laat me het uitleggen. Al jaren zijn schoolbesturen druk bezig met het scholen van leraren in digitaal onderwijs en dat met de volle weerstand van menig docent. Heel mooi om dus te zien hoe in korte tijd leraren bereid waren om zich niet alleen digitaal vaardiger te maken, maar zich ook de bijpassende didactiek en pedagogiek eigen te maken. Alleen maar complimenten daarvoor. Maar er is ook een groep opgestaan die zich zo comfortabel in dat afstandsonderwijs lijkt te voelen, dat ze nu opeens niet meer naar school willen.

Onder het gezamenlijke motto 'We zijn geen proefkonijnen!' las ik over leraren die klagen dat ze zich gedwongen voelen om hun vitale functie ook daadwerkelijk uit te oefenen. Met flinterdunne argumentatie als 'we mogen onze kleinkinderen niet zien, maar moeten wel voor de klas staan', lijken ze een beeld te schetsen dat we enorme risico's lopen als we weer naar school toe moeten. Het wordt de media in gestrooid alsof half leraarland boven de zeventig is of tot een kwetsbare groep behoort.

Als je je eindelijk erkent voelt als vitaal beroep, neem dan ook de verantwoordelijkheid die daarbij hoort. Alsof dit allemaal niet zou gelden voor de vakkenvullers, om maar te zwijgen over de werkzaamheden van politieagenten en zorgpersoneel. De overheid biedt ons nog voldoende ruimte om zelf invulling aan onze werkzaamheden te geven. Bewaar dat slachtoffergedrag alsjeblieft gewoon voor de koffiekamer, want daar heb ik het enorm gemist.

Tot straks! ♦

Stef van der Linden
(maatschappijleer.net)

HOE ERVAREN DOCENTEN ONDERWIJS OP AFSTAND?

NIEUWE INZICHTEN OP LESGEVEN

Op 2 juni gingen de middelbare scholen weer open. Na tweeënhalve maand digitaal les te hebben gegeven, staan de docenten weer in het klaslokaal. Wat hebben ze geleerd van het lesgeven in coronatijd? Is hun visie op het onderwijs en hun vak veranderd? Hebben ze zichzelf opnieuw uitgevonden of gaan ze op de oude voet verder? Voordat ze hun leerlingen weer verwelkomen delen vijf docenten en een vakgroep hun inzichten over de afgelopen maanden van onderwijs op afstand.

RIANNE BRINK

**'IK HOOP DAT WE DEZE
HERNIEUWDE BALANS
EN HET OOG VOOR HET
BREDE WELZIJN VAN ONZE
LEERLINGEN WETEN VAST
TE HOUDEN.'**

DOOR MITCHEL EIJKEMANS

Lesgeven in tijden van corona zorgt bij mij, net als bij veel collega's, voor een nieuwe situatie. Een situatie die vraagt om ontdekken, uitproberen, bijstellen en opnieuw uitproberen. Een situatie die vraagt om aanpassingsvermogen en improvisatie die de een beter past dan de ander. Verrassend genoeg lijkt deze onderwijsvorm goed te passen bij het vak maatschappijleer, zoals ik daar invulling aan geef. De interactie en uitwisseling die in mijn lessen normaliter centraal staan blijft in

de onlinelessen wat achter. Al snel ontdekte ik manieren om dit toch te faciliteren. Door leerlingen aan te wijzen en vervolgens pas een vraag te stellen voorkom je dat meerdere leerlingen tegelijkertijd de vraag beantwoorden en zo door elkaar praten. Deze situatie waarin leerlingen thuis vanachter hun computer de lessen volgen biedt tegelijkertijd fantastische kansen die bij ons vak passen. Ik kan leerlingen aan het werk zetten met verdiepende opdrachten, waarbij onderzoek, interpretatie en vergelijking van diverse bronnen en materialen centraal staan. De leerlingen kunnen dit in hun eigen tempo doen want het ontbreekt aan de onverbiddelijke bel aan het einde van het lesuur. Ook biedt het me nieuwe inzichten op het gebied van differentiatie. Waar ik leerlingen in de lessen op school enigszins noodgedwongen op hetzelfde niveau hield, is dit nu niet langer nodig. Door het geven van gerichte feedback en het hanteren van verschillende verwachtingsniveaus bij opdrachten, kan de leerling worden geboden wat hij of zij nodig heeft en wat hem of haar uitdaagt.

ONTWIKKELING

Meer dan ooit tevoren heb ik nu aandacht voor de individuele leerling. Wekelijks bied ik een klassikale onlineles aan. Daarnaast heb ik veelvuldig contact met individuele leerlingen over de voortgang met de opdrachten, maar bovenal over hun ontwikkeling. De vakinhouden van maatschappijleer lenen zich daar uitstekend voor. Op dit moment zijn mijn leerlingen aan de slag met een praktische opdracht over het coronavirus: wat vinden zij van de maatregelen die de overheid neemt, zijn zij voorstander van preventieve of repressieve maatregelen en hoe kijken zij naar de berichtgeving in de media? Het koppelen van de actualiteit aan de vakinhoud van de onderwerpen mediawijsheid en rechtsstaat biedt de ideale opening om met leerlingen over hun attitude ten aanzien hiervan in gesprek te gaan.

Ik merk bij mezelf op dat ik energie haal uit deze veranderende verhouding tussen vakinhoud enerzijds en de pedagogiek anderzijds. Op de vmbo-school waar ik werkzaam ben is het wellicht zelfs essentieel dat iedere docent veel vaker de focus op dit pedagogische aspect legt. Leerling bloeien hierdoor op en zijn gemotiveerder en meer gefocust. Ze zijn diepgaander met de lesstof bezig. Ik hoop dat we deze hernieuwde balans en het oog voor het brede

'IS DIT VOOR DE TOETS?' NEE, DIT IS VOOR DE REST VAN JE LEVEN.

DOOR SASKIA VERHOEK - VAN BREUKELEN

welzijn van onze leerlingen in het nieuwe normaal weten vast te houden. Dat we blijven experimenteren met digitale onderwijsvormen en dat we niet stug vasthouden aan het altijd maar aanwezig moeten zijn in het klaslokaal.

Deze situatie leert mij dat leerlingen meer kunnen dan wij vaak denken en verwachten. Leerlingen worden uitgedaagd door hen met opdrachten aan de slag te laten gaan in een betekenisvolle context en met meer focus op toepassing van aangeleerde kennis en vaardigheden. Als dit op een passend niveau gebeurt, zorgt dit voor meer motivatie en leerplezier. Zeg nu zelf: leert een leerling meer van die kennistoets of van een praktische opdracht waarover hij uren heeft nagedacht, aan heeft gewerkt en weer wat heeft bijgeschaafd (en ja, ook gekoppeld aan de door de docent verplicht gestelde theorie)? Geef leerlingen de ruimte en ze komen tot bloei. Anderhalve meter zou een goed begin zijn.

Mitchel Eijkemans is docent maatschappijleer (vmbo) en burgerschap (mbo-2) bij Helicon Opleidingen in Eindhoven.

In ongeveer honderdvijftig jaar is er amper iets veranderd in de klas. De meeste onderwijsinstellingen, inclusief docenten, staan niet per se bekend om hun vermogen en wil om te veranderen. Het is bizar om te ervaren dat een heftige situatie als corona als vliegwiel heeft gediend. Ik kan alleen maar de hoop uitspreken dat we straks niet 'gewoon' weer terug bij af zijn als de lessen weer draaien.

Inmiddels sta ik sta twintig jaar voor de klas als docente Engels, maar sinds 2013 heeft het vormingsonderwijs mijn hart gestolen. Sinds die tijd is mijn visie op het ouderwetse onderwijssysteem veranderd en is het bijna frustrerend om te zien hoe traag de ontwikkelingen in onze beroepsgroep gaan - dit heeft verschillende redenen, maar daar gaat het nu even niet om. Ik vind het mooi om te zien hoeveel docenten de afgelopen periode hebben laten zien dat het dus wel mogelijk is. De noodzaak was er nu om de effectieve lestijd in te korten, om meer met ICT te gaan werken, de doelen van de les duidelijk te hebben en een groot deel van de toetsen overboord te gooien. Laten we alsjeblieft doorgaan met deze eerste stappen richting toekomstbestendig onderwijs.

VAARDIGHEDEN

Van leerlingen (en mijn eigen tieners) hoor ik bijna unaniem dat ze het heel fijn vinden om 's morgens relaxed op te starten en wat later dan normaal te beginnen. Ze kunnen meer hun eigen tijd indelen en hebben beperkt klassikaal les. Er is gelukkig bijna geen docent die de volle zestig minuten van de online les aan het woord is. Wat mij betreft spreken we af dat we de lestijd inkorten naar vijf (of misschien wel vier) ochtenden in de week. De rest van de tijd kunnen ze gebruiken om hun talenten en hobby's uit te diepen, projecten vorm te geven, samen te werken en te ontspannen.

Wellicht is er dan ook meer ruimte voor lessen of activiteiten rondom zaken die er *echt* toe doen in het leven. Ouders hebben natuurlijk een voorbeeldrol hierin, maar aan de hand van ervaringsgericht onderwijs kunnen wij in nog veel bredere zin bijdragen aan deze zoektocht. Er zijn gezinnen waar wel over dit soort zaken wordt gesproken, maar de meeste ouders zijn nog van de 'niet lullen, maar poetsen'-generatie.

Deze club kinderen groeit sowieso op in een andere tijd waarin zingeving steeds belangrijker wordt, maar juist in de afgelopen twee maanden is gebleken dat een aantal vaardigheden ontzettend waardevol zijn: ontdekken wie je bent, wat jij belangrijk vindt, leren reflecteren op je eigen gedrag, omgaan met verslaving, emoties, teleurstellingen en tegenslag. Ik kan nog wel een heel rijtje met belangrijke vaardigheden opnoemen, maar vooral de genoemde aspecten zijn afgelopen maanden ontzettend waardevol gebleken.

MAATWERK

Normaal gesproken leefden leerlingen van schoolonderzoek naar toetsweek en van kerst- naar zomervakantie, maar nu de dag en de week er ineens heel anders uitzien, kun je je afvragen wat nu echt waardevol is in het leven. Waarom ben je op aarde? Ik denk dat we ze moeten leren ontspannen en onderzoeken hoe hun moreel kompas in elkaar zit en hoe zij met gezamenlijk van waarde kunnen zijn in de toekomst.

Maatwerk is dus nodig, waarbij persoonlijk contact en de verbinding met de groep noodzakelijk zijn. Dat was de afgelopen tijd natuurlijk ver te zoeken. Laten we met ons allen kritisch kijken naar de manier waarop we kennis overdragen, de hoeveelheid hiervan, het nut van huiswerk en toetsen.... We hebben gezien dat we echt wel met veel minder toe kunnen en we het curriculum dus eens heel kritisch onder de loep moeten leggen. We hebben ook gezien dat kinderen veel stress ervaren door de prestatiedruk die ze continu wordt opgelegd. Zullen we daarmee stoppen, zodat de *teaching-to-the-test*-houding ook verdwijnt?

Een kind is van nature nieuwsgierig en leergierig. Ze hebben geen examens af hoeven leggen om te leren lopen en praten. Zullen we deze behoefte aan creativiteit, oplossingsgerichtheid, onafhankelijkheid en kritische houding weer proberen aan te wakkeren en bovenal gebruik maken van het feit dat wij en onze leerlingen in staat zijn om verbinding te maken. Dat is wat ons scheidt van robots. Laten we onze leerlingen dus niet meer als *one-size-fits-all*-robots behandelen. Laten we ze op de toekomst voorbereiden.

Saskia Verhoek - van Breukelen is docent maatschappijleer, Engels, filosofie en Young Life stroom op de RSG Enkhuizen.

'WE WERKTEN AL GOED SAMEN, MAAR SINDS DE CORONACRISIS ERVAREN WE NOG MEER VERBONDENHEID BINNEN DE VAKGROEP, AL BLEEK DIT MET ONZE DOELGROEP SOMS EEN HELE UITDAGING TE ZIJN.'

DOOR SIMONE RITSEMA, JANNET GERVEDINK NIJHUIS & JACOLIEN HULSHOFF

Wij vormen een vakgroep van drie personen met een gecombineerde M&M-achtergrond bij Terra Oldekerk, een kleine, maar leuke groene vmbo-school in de provincie Groningen met de niveaus basisberoepsgericht, kaderberoepsgericht en gemengd en theoretisch. In de eerste en tweede klas geven we Mens & Maatschappij en in de derde klas maatschappijleer. We werkten al goed samen, maar sinds de coronacrisis ervaren we nog meer verbondenheid binnen de vakgroep, al bleek dit met onze doelgroep soms een hele uitdaging te zijn. Onze leerlingen zijn vooral aardse personen: 'Wat je ziet is wat je krijgt', 'Niet te moeilijk doen' en 'Ik weet niet of ik wel tijd heb voor school, want nu ik thuis ben moet en kan ik ook gewoon werken'.

Gezamenlijk richten we onze lessen in en zijn we, dankzij deze samenwerking, in staat om de kwaliteit van ons vak te verdiepen en te verbreden. Vanaf het eerste moment van het afstandsleren zijn we actief aan het ontdekken wat er bij onze leerlingen en bij onszelf past; soms met vallen, maar altijd weer met opstaan. We zetten ICT-middelen in en proberen opdrachten op verrijkende wijze aan te bieden. Daar waar we zeer voortuitstrevend zijn en een groot repertoire aan lesinhouden hebben, hebben we geleerd om ook een pas op de plaats te maken en ons aanbod te verkleinen. Doelen, leerprocessen en effecten moeten in beeld zijn en blijven, maar we hoeven onszelf en de leerlingen niet te overvragen. Kwaliteit boven kwantiteit. We mogen wat liever voor onszelf zijn.

DIDACTIEK

Het didactische aspect is bij het afstandsleren nog belangrijker gebleken. Een leerling even snel bijsturen is tenslotte niet meer mogelijk. De leerling moet weten wat het doel is, wat er gedaan moet worden en hoe iets gedaan moet worden, maar zal uiteindelijk zelfstandig aan de slag moeten gaan. Daarbij merkten we dat de ICT-vaardigheid van de leerlingen

laag is. Daarop mag tijdens de lessen in alle leerjaren meer nadruk worden gelegd. Een tweede positievere ervaring is dat veel leerlingen goed zelfstandig kunnen werken. Ook dit nemen we mee terug naar het fysieke onderwijs. Op veel momenten zouden we een meer coachende rol kunnen aannemen en minder docent-gestuurd hoeven te werken. Differentiatie past hier goed bij: we willen (nog) meer leerlinggestuurd werken en dit meer met keuzeopdrachten combineren; onafhankelijk van de manier waarop de lesstof wordt aangeboden. Op het moment dat de leerling enige autonomie ervaart werkt dat motivatieverhogend. Dit willen we behouden en versterken. De leerling moet een reden hebben om bij de onlineles aanwezig te willen zijn.

Ondanks dat we veel leren in deze periode, kijken we ernaar uit om weer voor de klas te staan. We missen de materialen die we in de klaslokalen inzetten. We missen de debatten die we in de les voeren. We missen de leerlingen die worden afgeleid omdat er een tractor langsrijdt of een docent die met een kudde schapen voor het raam langsloopt. Soms voelt het alsof we een poppenkast voor ons beeldscherm spelen. Vanaf je beeldscherm aanvoelen of een leerling bij de les is, is moeilijk. Niet iedere leerling kun je bereiken. We missen de interactie, maar elke leerling die actief meedoet en waarbij leerprocessen gaande zijn is winst.

We zullen niet voorgoed op afstand willen blijven werken. Toch lijken we soms creatiever dan ooit tevoren, is deze periode enorm leerzaam en heeft het ons als vaksectie en individueel al veel gebracht.

Simone Ritsema, Jannet Gervedink Nijhuis en Jacolien Hulshoff vormen de vakgroep M&M op Terra Oldekerk. Ze geven maatschappijleer en Mens & Maatschappij aan vmbo-bb, -kb en -gt.

HET NOODZAKELIJK KWAAD VAN HET EINDEXAMEN: 'DAT WAS ONZE KANS!'

DOOR SARA TER BEEKE

Het eindexamen maatschappijwetenschappen: ik heb het altijd als een noodzakelijk kwaad gezien - de hoepel waar je als leraar de leerlingen nou eenmaal doorheen moet laten springen. Bijna alle lessen die ik dit jaar aan havo-5 gaf stonden in het teken van het eindexamen. Hoe zorgen we dat de leerlingen de kernconcepten straks goed kunnen toepassen? Welke PTA-cijfers zijn er behaald, wat zijn de prognoses? We discussieerden heel wat af en ontwierpen vlak voor de coronacrisis nog een gedifferentieerde examenvoorbereiding op basis van een training die we zelf als docenten hadden gehad.

En toen viel alles in één klap weg en kregen we als docenten de macht en het vertrouwen het examen naar eigen inzicht in te richten. Het besluit om de laatste toets te laten afwijken van onze normale manier van toetsen was snel genomen. Dit was onze kans! Bovendien, het schoolexamen moest op afstand worden gemaakt en dus wilden we het zo min mogelijk fraudegevoelig maken.

We besloten een essay-opdracht te maken. Leerlingen konden uit een vijftal contexten kiezen (zie kader) en ontvingen op een vastgestelde tijd de opdracht via Teams en Magister op hun laptop. De opdracht was het gekozen probleem te analyseren en een voorspelling te doen, gebruikmakend van vijf relevante kernconcepten. Boeken, PowerPointpresentaties en (online) bronnen mochten allemaal worden gebruikt.

Ik genoot van het nakijken. Een leerling schreef een essay over het nut van kunst in tijden van corona. Het was een feest om te lezen en beter nog: geen straf om te beoordelen. Verantwoorden naar een tweede corrector hoefde niet en dat was stiekem best wel even lekker. Wel werden de twijfelgevallen collegiaal doorgesproken, zonder met een dichtgetimmerd correctievoorschrift andermans werk opnieuw te moeten doen.

OVERGANGSRITUEEL

Konden we zo altijd maar toetsen, dacht ik vorige week nog. Het is zo fijn dat je de toetsing actueel kunt maken en op je eigen type leerlingen (kunstprofielschool in Amsterdam) kunt toespitsen en ook leerlingen zeiden dat het prettig was, lekker in je thuisomgeving toetsen maken, rustig en gewoon met je boeken erbij. Na de toets besloot ik de leerlingen te bellen, het is namelijk ook deels mijn mentorgroep. En wat bleek? Leerlingen misten het eindexamen. Ze misten de *ultieme test*, het onafhankelijk oordeel. Tijdens mijn studie Antropologie bestudeerde ik *rite de passages* van vreemde stammen als een irrationeel verschijnsel, me later niet beseffend dat ik als leraar elk jaar bijdraag aan een net zo exotisch overgangsritueel voor vele jongvolwassenen. De coronacrisis heeft me doen inzien dat mijn beeld van het eindexamen al die tijd te negatief is

geweest en dat ik het meer als een cultureel antropoloog zou mogen aanschouwen: een mooi en geliefd fenomeen. Dat neemt niet weg dat we als docenten meer vrijheid zouden moeten krijgen om het eindexamen zelf vorm te geven. Ik word zelf een veel blijere docent als ik kan meebepalen waar we met een eindexamenklas op afkoersen. Tevens zouden we de leerlingen meer keuze mogen geven in het eindexamen. Ik wil niets aan de inhoud van het vak veranderen of de syllabus ter discussie stellen, maar wel de vorm waarin we toetsen; met meer variatie tussen klassen en scholen. Wij beginnen in elk geval alvast in het klein: in ons nieuwe programma van toetsing en afsluiting hebben we de essay-opdracht opgenomen.

KEUZECONTEXTEN (ONDERWERPEN) ESSAY-OPDRACHT:

- Criminaliteit in Amsterdam
- De invloed van de coronacrisis op de Nederlandse samenleving
- De strijd tussen klimaatactivisten en klimaatontkenners
- Het nut van kunst voor de samenleving
- Trump en de verkiezingen in de Verenigde Staten

Sara ter Beeke geeft maatschappijwetenschappen, maatschappijleer en drama op het IVKO Amsterdam.

KENNIS IS MAAR DE HELFT

DOOR ANNEMIEK BRINK

16 maart kondigde de overheid de sluiting van de scholen aan. Ik stelde mijzelf de vraag: 'Wat is in deze tijd belangrijk om aan kennis en vaardigheden aan de leerlingen over te dragen? En hoe ga ik lesgeven zonder fysiek samen te komen?'

Voor een maatschappijleerdocent is deze coronatijd smullen als het om lesmateriaal gaat, want de situatie waarin we nu leven is waar het vak om draait: hoe gaan we om met een samenleving zoals deze, wat betekent dit voor de leerling nu en in de toekomst, en hoe kan de leerling hier een eigen mening over vormen? De theoretische thema's van maatschappijleer, zoals rechtsstaat, parlementaire democratie en verzorgingsstaat, heb ik aan het coronavraagstuk gekoppeld en dat vormt de inhoudelijke basis van mijn lessen.

Flipping the classroom - iets wat ik normaal alleen op studiemiddagen en tijdens workshops hoor - is mijn nieuwe manier van lesgeven. Ik geef mijn uitleg via LessonUp en leerlingen hebben de ruimte om zelf te kiezen wanneer zij deze uitleg volgen. Het mooie aan dit programma is dat het de leerlingen activeert, omdat ze tussendoor allerlei vragen krijgen en opdrachten maken. Ik kan al hun progressie monitoren en hen daar individuele feedback op geven. Tijdens mijn lessen verdiep ik de lesstof, laat ik leerlingen over het onderwerp in gesprek gaan en behandel ik de vragen waarvan ik heb gezien dat de leerlingen daar moeite mee hebben. Onderwijs op maat!

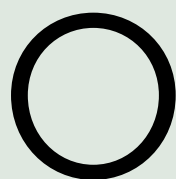
ECHT CONTACT

Toch merk ik dat ik school begin te missen na tien weken thuis aan het werk te zijn: het gesprekje op de gang of na de les met leerlingen, het samenzijn met collega's en elkaar motiveren om elke dag weer mooi onderwijs voor onze leerlingen te verzorgen. Ik merk dat deze binding bij mij en mijn leerlingen langzaam afneemt en besef daardoor dat de waarde van *echt* contact voor ons allemaal enorm belangrijk is. School is veel meer dan alleen cijfers, het gaat ook om de ontwikkeling van jezelf als mens. Een school is een gemeenschap, een minimaatschappij, en in een gemeenschap is interactie het grootste goed. Het met elkaar kunnen communiceren, elkaar in de ogen aankijken of een schouderklopje kunnen geven zorgt voor een sterke sociale cohesie

'DOOR HET DIGITAAL LESGEVEN MERK IK MEER DAN OOIET WAT DE MEERWAARDE IS VAN LESGEVEN IN EEN KLASLOKAAL'

DOOR TIM JANSEN

p onze school werken wij in de havo/vwo-bovenbouw met weektaken die leerlingen via Google Classroom bij mij inleveren. Onze leerlingen werkten altijd al met iPads en we gebruiken veel zelfgemaakt materiaal, dat altijd al via Google Classroom werd gedeeld. Daarom was de stap voor onze school misschien minder groot dan voor veel andere scholen.

en daarmee het gevoel van het samen doen.

Wat ik van deze coronaperiode leer is dat we de leerlingen meer autonomie kunnen geven over hun eigen leerproces, en met de digitale middelen veel beter in staat zijn om dit leerproces te monitoren, op individuele basis bij te sturen en hierin als coach op te treden. Wat ik echter ook merk is dat school een grotere betekenis heeft dan alleen het opdoen van kennis en vaardigheden voor elk individueel vak. Kennis is maar de helft, ik hoop dat we daar in de toekomst een mooie balans in weten te vinden.

Annemiek Brink geeft maatschappijleer aan atheneum-4 en havo-5 en is coördinator leerlingzaken havo- en atheneum-onderbouw op het Carmelcollege in Emmen.

De weektaken vullen we aan met lessen via Google Meet. De eerste les van de week is verplicht en de tweede gebruik ik als facultatief vragenuurtje. Met name in lessen met een hele klas merk ik het verschil met de normale situatie. Ik mis de interactie tussen mij en de leerlingen en vooral ook tussen de leerlingen onderling.

Voor de interactie tussen mij en de leerlingen gebruik ik daarom vaak LessonUp. Hierin zet ik na een uitleg of instructie een vraag die ik normaal in de klas zou stellen. Via het platform kunnen de leerlingen de vraag beantwoorden en ik zie daarna hun antwoorden. Vervolgens lees ik een paar antwoorden voor en geef ik daar feedback op. Ik gebruik dit ook om te checken of leerlingen nog bij de les zijn of niet zijn ingelogd en vervolgens heel andere dingen zijn gaan doen. Om dat ik hierdoor op de antwoorden van alle leerlingen wacht, verliest de les soms wel een beetje vaart. Dat werkt in de klas toch wat gemakkelijker. In mijn normale lessen gebruikte ik LessonUp ook al, maar ik ga dit nu wel nog meer doen. Het is een fijne manier om ook eens de antwoorden van de normaal wat stillere leerlingen te zien.

INTERACTIE TUSSEN LEERLINGEN

Voor de interactie tussen leerlingen verdeel ik de klas wel eens in groepjes, die samen in een Google Meet gaan en daar aan een opdracht werken. Ik merk hierbij wel dat het, nog meer dan normaal in de klas, belangrijk is om een duidelijke rolverdeling mee te geven. Het werkt niet om gewoon een opdracht te geven en te zeggen: 'Maak deze maar samen'. Door het digitaal lesgeven merk ik meer dan ooit wat de meerwaarde is van lesgeven in een klaslokaal en ik vraag me af of ik dat wel altijd op die manier gebruik. Individueel verder werken aan een opdracht kunnen de leerlingen uit de havo/vwo-bovenbouw best zelf, alleen komen ze daar in de *normale* situatie vaak niet aan toe omdat ze regelmatig tot vijf uur op school zitten. Ik merk nu dat ze goed omgaan met de verantwoordelijkheid van een weektaak en wil mijn lessen in het klaslokaal nog meer gaan gebruiken voor de interactie, met name tussen leerlingen, zodat ze van elkaars kennis, ideeën en overtuigingen kunnen leren. ♦

Tim Jansen is docent maatschappijleer en maatschappijwetenschappen op het IJburg College in Amsterdam.

SCENARIO'S OVER HET TIJDPERK NA DE CORONACRISIS

EU ALS POST-CORONAREDDINGSBOEI

Hoewel het post-coronatijdperk nog niet in zicht is, wordt er al druk over gespeculeerd.

Op 10 mei jongstleden schetste de bekende economisch commentator Martin Wolf bij *Buitenhof* een inktzwart scenario: de ergste economische crisis aller tijden. De schrijver van pandemieromans, Lionel Shriver, spreekt van mondiale zelfmoord, te ongeloofwaardig voor een roman.

Volgens haar is het middel (*lockdowns* en dergelijke) erger dan de kwaal.

WOLTER BLANKERT

Alleen de ervaring dat voorspellingen van economen nooit en van schrijvers zelden uitkomen, houdt ons op de been. Veel zal afhangen van de duur en eventuele terugkeer van de coronacrisis, waarover nog niets te zeggen valt. Naast deze onheilsprofetieën bestaan er meer optimistische prognoses. Volgens de milieu- en klimaatbeweging biedt de huidige crisis een unieke kans om nu meteen het klimaat bij de lurven te pakken. De samenleving blijkt veel meer te kunnen incasseren dan eerder gedacht, de bereidheid om te versoberen zou enorm zijn toegenomen. Steun aan bedrijven kan aan groene eisen worden gekoppeld. Tenslotte zijn er 'realisten' die erop wijzen dat men tijdens elke crisis vooral naar het oude vertrouwde terugverlangt en dat dit meestal ook wordt gerealiseerd. Binnen een jaar na de Tweede Wereldoorlog was het 'afgedane' politieke bestel van voor de oorlog in volle glorie hersteld. De Nederlandse regering lijkt vooralsnog die laatste opvatting toegedaan. Uiterste terughoudendheid is op zijn plaats bij een aanpak in Europees of mondiaal verband. Nederland zou er relatief goed voorstaan en daarmee kunnen we ons voordeel doen.

Internationaal gezien staat Nederland daarin betrekkelijk geïsoleerd. Van vele kanten wordt juist aangedrongen op een Europese aanpak, als onderdeel van een mondiaal herstelplan en om tegenspel te kunnen bieden aan China en de Verenigde Staten. Als enige vorm van Europese solidariteit niet van de grond komt, bestaat de kans op uiteenvallen van de Europese

Tijd voor een nieuw Bretton Woods? Brits regeringsadviseur John Maynard Keynes (rechts) in gesprek met de Amerikaanse onderminister van Financiën Harry Dexter White tijdens de oprichtingsvergadering van het International Monetair Fonds (foto: Wikimedia Commons)

Unie met het wegzinken van heel Europa, inclusief Nederland, op zowel economisch als politiek gebied.

GEEN ZEGGENSCHAP

De Europese Unie heeft geen lof geoogst bij de aanpak van de coronapandemie. In tijden van nood lijkt een Europese supermacht, waarvan men anders gruwet, zo gek nog niet. Bij alle kritiek wordt over het hoofd gezien dat de Europese Unie niets over gezondheidszorg heeft te vertellen. Dit beleidsterrein was de lidstaten al te dierbaar. Je kunt een grensrechter moeilijk verwijten dat hij geen doelpunten scoort.

Dat de epidemie in elke lidstaat verschillend is aangepakt, is geen schande. Zelfs in de Verenigde Staten verschilt de aanpak van staat tot staat. Waar het EU-regels betrof, of beter de schending ervan, slikte de *regelmachine* (de Europese Commissie) eigen regels soepel in. Heilige huisjes als het vrije personenverkeer en geen grenscontroles (twee heel verschillende zaken), alsook het verbod op staatsteun werden vlot prijsgegeven. Daarnaast slaagde de Europese Commissie erin de lidstaten te weerhouden van een al te nationalistische aanpak bij de race om hulpmiddelen. Ten slotte werden vele miljarden vergaard voor de ontwikkeling van een vaccin.

HERSTELPLAN

Voor economisch herstel kan de Europese Unie alleen een hoofdrol opeisen als alle lidstaten daarmee instemmen. Dat is immers een vereiste voor alle zaken buiten de bestaande interne markt. De Europese Raad (de top van regeringsleiders) moet de slagkracht van de

Europese Unie in crisistijd uitdragen, maar is het symbool geworden van dadenloosheid door onderlinge verdeeldheid. In het verleden hielp Amerikaanse druk menigmaal om tot daden te komen (vooral tijdens de *eurocrisis*), maar die valt nu niet te verwachten. Twee (digitale) toppen over een gemeenschappelijke aanpak van de economische problemen leidden tot ongekende verdeeldheid. Daarvoor al ontstond hevige ruzie over de gewone begroting voor de komende zeven jaar. De commissaris van de Interne Markt, de Fransman Thierry Breton, beschikt over ervaring, daadkracht en ambitie, maar hij kan alleen

iets uitrichten als de lidstaten hem middelen en mogelijkheden ter beschikking stellen.

Een oplossing komt pas in zicht als de Europese Raad, gedwongen door de diepte van de crisis, over zijn eigen schaduw heen springt en het eens wordt over een krachtig herstelplan met een zekere mate van solidariteit.

EU ALS WERELDLEIDER

Verschillende buitenlandse commentatoren van naam en faam dringen aan op een krachtige rol van de Europese Unie, omdat een alternatief ontbreekt; onder hen de Belgische Shada Islam, mededirecteur van de Brusselse denktank Friends of Europe, professor aan het Europa College en door de nieuwsdienst Politico uitgeroepen tot een van de meest invloedrijke vrouwen in het Brusselse circuit van opinievorming. In de *The Guardian* van 12 april jongstleden schreef ze: 'Hoe de Europese Unie de gevolgen van de pandemie aanpakt, zal bepalend zijn voor de toekomst. Als solidariteit een holle mantra wordt, besmeurt dat het merk *Europa*. Maar het kan anders. Bij het ontbreken van Amerikaans leiderschap zou de Europese Unie op drie belangrijke manieren het ontstane gat moeten vullen.

Ten eerste is de schok wereldwijd. Losse nationale of zelfs regionale acties kunnen nooit toereikend zijn. Europese leiders moeten doen wat verstandige westerse leiders aan het einde van de Tweede Wereldoorlog deden: de wereldeconomie een nieuwe basis geven door een nieuw

Bretton Woods moment.¹ Het besef moet doordringen dat oude zekerheden niet meer tellen en men de wereldeconomie van nieuwe uitgangspunten moet voorzien. Ten tweede moet een wereldwijd partnerschap op het terrein van gezondheidszorg worden opgezet om de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) meer bevoegdheden te geven, waarbij alleen de gezondheid van mensen telt, vrij van politieke motieven. Ten derde moet de Europese Unie aandringen op een wereldwijd reddingsplan om landen in Zuid-Azië en Afrika, die zelf niet over voldoende middelen beschikken, te helpen. Schulden moeten worden kwijtgescholden en het traditionele hulpbeleid moet worden herzien. De invoering van een basisinkomen, enige vorm van bestaanszekerheid voor rijke en arme landen (aangepast per land) moet serieus worden overwogen. Als men meent dat de platgetreden paden weer begaanbaar worden, zal men bedrogen uitkomen'.

Naar aanleiding hiervan legde M&P Shada Islam drie vragen voor (zie kader). ♦

Noot

1. In 1944 werd in het Amerikaanse Bretton Woods door de toen ruim veertig onafhankelijke staten een nieuwe multilaterale financiële architectuur uit de grond gestampt, met de Wereldbank en het Internationaal Monetair Fonds, later gevolgd door instellingen van de Verenigde Naties en door het Marshallplan. De Marshallhulp leidde tot de eerste stappen naar Europese eenwording.

LESSUGGESTIE

Bij het schrijven van dit artikel was nog onbekend hoe de coronacrisis zich verder zou ontwikkelen, waarschijnlijk is dat nog steeds zo.

1. Van verschillende kanten wordt betoogd dat het middel (de huidige aanpak) erger kan zijn dan de kwaal. Dit wordt letterlijk bedoeld: door de economische crisis kunnen er meer doden vallen dan door de ziekte zelf. In welke landen zullen die doden vooral vallen en waarom?
2. In 2019 stierven anderhalf miljoen mensen aan tuberculose en een half miljoen mensen aan malaria. Hoe verhouden deze cijfers zich tot corona? Waarom krijgen deze cijfers weinig aandacht van de media?
3. De Nederlandse regering rekent zich nog rijk. Op economisch gebied zou Nederland er beter voorstaan dan de meeste andere landen, zeker binnen Europa. Waarom is juist Nederland, meer dan bijvoorbeeld Frankrijk, kwetsbaar als de buitenlandse handel jarenlang een terugslag ondervindt?

Shada Islam

IN GESPREK MET SHADA ISLAM

Moet uw betoog als wensdroom of als realistisch plan worden gezien?

'Beide. Het stuk in *The Guardian* geeft een van de drie scenario's die ik in een uitgebreider paper schets. De andere twee scenario's zijn "realistisch", maar leiden tot niets. Ze modderen voort op de oude manier, door de crisis zal wereldwijde armoede om zich heen grijpen. Het ene scenario, waarin ook de huidige vormen van samenwerking verloren gaan, is nog wat negatiever dan het andere. Economische neergang betekent het tenietdoen van de millenniumdoelstellingen. Dat kunnen we niet accepteren.'

De Europese Raad munt niet uit in daadkracht. Is het dan realistisch om van de Europese Unie een leidinggevende rol te verwachten?

'Dat klopt meestal, maar ik hoop, ja verwacht, dat de ernst van de crisis Europa tot een gezamenlijke aanpak zal aanzetten.'

Acht u het mogelijk dat leiders als Donald Trump, Xi Jinping, Narendra Modi of Vladimir Poetin armoedebestrijding centraal gaan stellen?

'Nee, al acht ik het bij Xi niet volstrekt uitgesloten. Daarom is het een oproep aan de Europese Unie, die op dit terrein het meeste perspectief biedt. Men kan en mag geen terugval in mensonterende armoede accepteren.'

IN GESPREK MET BERT SLAGTER OVER CORONA EN COMPLEXE SYSTEMEN

'HOEVEEL IS DAT NU EIGENLIJK?'

Bert Slagter is medeoprichter van de website *LekkerCryptisch* en is geïnteresseerd in complexe systemen. *M&P* legde hem een aantal vragen voor over de coronacrisis, complexe systemen en wiskunde.

IVO PERTIJS

Wat moet iedere do-
cent maatschappij-
leer over complexe
systemen weten?

'Dat bij er bij complexe systemen vaak sprake is van onzekerheid, gebrek aan kennis en conflicterend bewijs; terwijl je toch moet handelen of beslissen. Niets doen is ook een vorm van beslissen. We zijn niet erg geoefend in beslissen in onzekerheid. We hebben er weinig ervaring mee en we worden er niet erg in opgeleid. De kerngedachte is dat als er gebrek aan kennis is en je toch een aanname moet doen, dat je dan zou moeten kiezen voor de optie waar de minste catastrofe zit. Voorbeelden hiervan in de context van corona zijn: 'Is besmetting mogelijk als je geen symptomen hebt?' De voorzichtige aanname is ja. 'Ontstaat er blijvende immuniteit?' De voorzichtige aanname is nee. 'Is er blijvende schade na ziekte?' De voorzichtige aanname is ja. Om Nassim Nicholas Taleb te citeren: "to err on the side of caution". Dit heet ook wel het voorzorgsprincipe of *precautionary principle*. Andere voorbeelden van complexe systemen waar dit momenteel relevant is, zijn het klimaat en de economie.'

Hoe komt het dat burgers het fenomeen exponentiële groei vaak lijken te onderschatten?

'Omdat het niet erg intuïtief is. Het meeste in onze omgeving is lineair. Zelfs ons spaargeld groeit niet meer exponentieel, omdat de rente ~ 0 is. Er zijn bepaalde groepen vakmensen die dagelijks met exponentieel groeiende reeksen bezig zijn, zoals sommige biologen, economen en informatici. Die hebben daar vaak een beter gevoel bij.'

Dagelijks presenteren het RIVM en andere instanties nieuwe cijfers. Waar moeten leerlingen op letten bij de interpretatie van grafieken?

'Allereerst kijk ik naar de assen van de grafiek. Zijn die "eerlijk", dus beginnend bij 0, of onderbroken zodat ze hoger beginnen? Zijn ze lineair of logaritmisch? Waar kijken we eigenlijk naar? Wat staat er op de verschillende assen? Als in een staafdiagram de y-as niet op 0 begint, dan worden verschillen uitvergroot, terwijl het in werkelijkheid misschien heel dicht bij elkaar ligt. Daarna kijk ik naar de grafiek zelf. Horen de datapunten wel in één grafiek of worden appels en peren vergeleken? Zo is het aantal doden per land niet goed vergelijkbaar, want landen verschillen in grootte, dus kijk naar het aantal doden per 100.000 inwoners. Vervolgens kijk ik naar de conclusie die is getrokken of de boodschap die wordt overgebracht.

Dat heeft vaak te maken met de context van de data. Is er een verklaring voor de verschillen of overeenkomsten, anders dan wat gesuggereerd wordt? Bijvoorbeeld: "De werkloosheid is sinds het begin van de crisis in de Verenigde Staten veel harder gestegen, dan in Nederland". Doet Nederland het dan beter of is het beleid gewoon anders? Wij hebben nu meer dan een miljoen virtueel werklozen die door staatssteun in dienst worden gehouden. Tot slot kijk ik naar de bron van de data. Is die bron betrouwbaar? Zijn de cijfers goed overgenomen? Wat ik in het televisieprogramma *Op1* [op 21 mei jongstleden, red.] liet zien is dat de zwart-gemarkeerde punten *zwaarst getroffen* betekenen, maar bij het RIVM stond er in de legenda *EU-landen*.'

Zijn er andere vraagstukken die nu spelen die in de lessen maatschappijleer ter sprake komen waarbij wiskunde een belangrijke speelt zonder dat veel burgers zich dat beseffen?

'Ik denk dat een belangrijk thema in de komende jaren de economische crisis zal zijn, door het Internationaal Monetair Fonds nu al aangekondigd als de grootste economische *fallout* sinds de Grote Depressie in 1929. In dit soort thema's spelen getallen een rol, zoals het werkloosheidspercentage, de staatsschuld, het begrotingstekort, de rente waartegen de overheid leent, de kosten van het sociale stelsel, inflatie en pensioenen en de geldcreatie door centrale banken. Qua wiskunde is belangrijk dat men begrijpt hoe de grootte van die getallen zich verhouden. Een begrotingstekort van 92 miljard euro, een steunpakket van 3,6 biljoen euro (3.600 miljard) - hoeveel is dat nu eigenlijk?' ♦

Hoofdstuk gemist in Handboek vakdidactiek?

Heel prettig om een uitgebreide recensie over de nieuwe editie van het *Handboek vakdidactiek maatschappijleer* te lezen in nummer 2 van *Maatschappij & Politiek*. Als (mede)auteur lees je uiteraard met meer dan gemiddelde belangstelling wat redacteur Vincent de Geus ervan vindt. Wat schetst mijn verbazing te lezen '... het deel Werkvormen is uit de nieuwe editie geschrapt... werkvormen staan niet meer gebundeld, maar kriskras door het boek.'

Ik vreesde even dat mijn hoofdstuk 7 over werkvormen alsnog in de eindfase van de productie was geschrapt en dat niemand mij dat had durven vertellen. Dat is niet het geval. Ik vermoed dat Vincent de Geus dit hoofdstuk heeft gemist. Heel jammer, dus toch maar even een toelichting.

NIEUWE INZICHTEN OVER WERKVORMEN

Werkvormen zijn altijd al een hobby van mij geweest, omdat ze mijn lessen op vele manieren verlevendigden, varieerden en mijn leerlingen motiveerden. Zelfs lessen Politiek werden actieve strijdtoneelen door simulatiespelen waarin belangen-tegenstellingen door leerlingen werden uitgevochten. Het lag dan ook in de lijn der verwachtingen dat ik 'Deel III Werkvormen' in de vorige editie van het handboek schreef. Fijn te lezen dat Vincent de Geus dat 'handige kant-en-klare werkvormen' vond, zeker voor een docent met weinig tijd.

Het auteursteam van de nieuwe editie heeft kritisch gekeken wat anders zou moeten in deze nieuwe uitgave. De indeling van de werkvormen in het derde deel in docentgestuurde en leerlinggestuurde werkvormen, of een vorm ertussen in, stamt uit de periode waarin de Tweede Fase gestalte kreeg en dat moest nu dus anders. Inmiddels zijn er ook meer boeken met kant-en-klare werkvormen voorhanden. Dit werk hoefden we niet over te doen in het handboek. Voor de nieuwe versie van het handboek gold dat de auteurs zochten naar wat we in de afgelopen tien jaar aan nieuwe inzichten hebben gekregen, dus ook als het om werkvormen gaat.

WAT WIL JE MET EEN WERKVORM BEREIKEN?

Werkvormen hebben heel lang de functie gehad van afwisseling in de les, leerlingen wakker schudden en andere vaardigheden leren. Daar is niets mis mee, maar kijk je naar de effectiviteit ervan dan valt er veel te verbeteren. 'Maak deze opdracht maar in groepjes', 'Wissel uit welke argumenten jullie ervoor hebben', 'Houd een presentatie over een nieuws-item' zijn bekende opdrachten uit maatschappijleerlessen, maar wat ontbreekt zijn inhoudelijke eisen en doelen. Hoofdstuk 7 in het nieuwe handboek kreeg dan ook niet de (oude) titel 'Werkvormen' maar 'Van leerdoel naar vakwerkvorm'. De opbrengst van een werkvorm kan worden verhoogd door stapsgewijs de doelen en eisen bij de werkvorm te formuleren.

Een voorbeeld is de werkvorm *Commentator van de week* (hoofdstuk 7, pagina 228), waarbij een leerling zelf een nieuwsitem zoekt en daar een korte presentatie over geeft. Leerlingen komen met een scala aan actuele onderwerpen, voeren een paar hoofdzaken op in enkele Powerpoint-dia's - soms volgt een enkele (gemakkelijke) vraag - en het eindcijfer 7 is een feit.

De opbrengst zou veel hoger kunnen zijn als er vakinhoudelijk eisen en doelen aan worden gesteld: leerlingen kunnen op de actualiteit reflecteren en deze tot vakbegrippen (waarden/normen, beleid, politieke besluitvorming, sociale ongelijkheid) herleiden, enzovoorts. Dat stelt eisen aan de keuze voor het onderwerp en geeft handvatten waarom de presentatie van de ene leerling veel beter is dan de andere.

Een andere eis: leerlingen kunnen een dilemma (vaak beter dan een stelling) formuleren dat zich bij het gekozen onderwerp voordoet en kunnen met argumenten op een klassendiscussie over dit dilemma reageren. Of leerlingen kunnen presenteren hoe er vanuit verschillende perspectieven naar het gekozen onderwerp kan worden gekeken. Belangrijk is het om in de nabespreking de fouten te bespreken, misconcepten te ont-rafelen en aan de hand van de beoordeling de criteria aan te scherpen waarom de ene leerling een 4 en de andere een 9 krijgt.

In hoofdstuk 7 heb ik voor een vijftiental werkvormen suggesties voor doelen en eisen gegeven.

De recensie van Vincent de Geus eindigt met de conclusie dat 'het handboek er niet toe zal leiden dat meer docenten... hun tijd zullen gebruiken om het best mogelijke onderwijs te ontwikkelen'. Daar hebben ze de tijd niet voor...

Mijn tip is: blijf sleutelen aan je onderwijs, dan blijft het leuk. Gebruik je een werkvorm, kijk dan op pagina 212-213 van het handboek en verbeter die les op een paar punten; daar heb je jaren plezier van. ♦

LIEKE MEIJS

(mede)auteur van *Handboek vakdidactiek maatschappijleer (2010 en 2019)*

INTERVIEW MET VOORZITTERS VAN POLITIEKE JONGERENORGANISATIES: HET CDJA

POLITIEK DOET ERTOE

Vier op de tien jongeren is geïnteresseerd in politiek en slechts een klein deel daarvan is politiek actief.¹ Als geen ander laten leden van een politieke jongerenorganisatie (PJO) zien dat jong zijn en politiek hand in hand kunnen gaan. Wat maakt dat deze groep politiek belangrijk vindt? Daarover gaat *M&P* in aanloop naar de Tweede Kamerverkiezingen van 2021 in gesprek met de landelijke voorzitters van alle PJO's. Hielke Onnink bijt het spits af als voorzitter van het CDJA.

MARIAN VAN DEN BERGE

hun interesses liggen. Dan denk ik aan klimaat, onderwijs of bij je eigen school of sportvereniging. Als CDJA proberen wij die geluiden te bundelen en naar de politiek over te brengen.'

Hoe besteedt het CDJA aandacht aan de verkiezingen in relatie tot scholen?

'Je kunt ons uitnodigen! Als je als school niet het gevoel wilt hebben te veel ruimte aan een politieke kleur te bieden, nodig ons (pjo's) dan gerust allemaal uit voor debatten, presentaties of andere projecten rondom verkiezingstijd.'

Welke politieke idealen heb jij voor de komende periode?

'Linkse en rechtse partijen kiezen voor een spreadsheetpolitiek van nieuwe structuren die tot de kilte van de markt of van de bureaucratie leiden. Alles wordt ondergeschikt gemaakt aan regels, protocollen en *toezicht*. Wij kiezen voor een andere benadering: de menselijke maat in politiek handelen. De politiek die we maken gaat uit van de kracht van de samenleving. We kiezen voor een overheid die is gestoeld op vertrouwen boven wantrouwen en we kiezen voor maatwerk, kleinschaligheid en een persoonlijke benadering. De combinatie van linkse ideeën met neoliberale methoden heeft de afgelopen jaren geleid tot een-ieder-voor-zich- en de-staat-voor-ons-allen-economie. Een gekke paradox. Links kreeg zo een neoliberale economie en rechts horendolmakende regels en bureaucratie. Gevolg is dat de middenklasse steeds harder moet trappen om niet om te vallen. We kiezen daarom voor de weg van de sociale markteconomie: het Rijnlandse Model. We geven de voorkeur aan het algemeen belang boven individuele winsten en aan de lange termijn boven de korte termijn.

Elke dag is Hielke Onnink van de jongerenorganisatie van het CDA bezig om jongeren te activeren en te mobiliseren voor de christendemocratie. 'Als luis in de pels bij het CDA proberen we de partij die kant op te trekken waar die volgens de nieuwe generatie CDA'ers heen moet', aldus de enthousiaste voorzitter.

'Natuurlijk is het CDJA de leukste en grootste jongerenpartij', staat te lezen op jullie site. Waar ligt dat aan?

'Het CDJA is een brede *volkspartij*. Je vindt ons echt overal: van Amsterdam tot Ermelo en bij het boerenprotest en de klimaatmars. Wij zijn een diverse partij van jonge energieke mensen die genoeg hebben van de polarisatie in dit land. Wij willen vanuit gemeenschappelijke idealen aan de slag voor een beter Nederland.'

Wat maakt het lidmaatschap van een PJO zo leuk? Kun je het jongeren aanraden en zo ja waarom?

'Als je in debat of politiek bent geïnteresseerd, is een PJO de plek om te beginnen. Het is een veilige omgeving waar je veel kunt leren. Je komt er al gauw achter dat er meer jonge mensen zijn die dezelfde interesses en ideeën delen.'

Hoe kan wat jou betreft de politieke betrokkenheid onder jongeren worden vergroot?

'Het is een misvatting dat jongeren niet politiek of maatschappelijk betrokken zijn. Dat zijn zij juist meer dan ooit, alleen op een andere manier dan vroeger. Betrokkenheid gaat niet meer via politieke organisaties of vakbonden, maar via thema's en interesses. Die betrokkenheid moet dus via nieuwe manieren worden georganiseerd. Geef jongeren meer inspraak daar waar

De sociale markteconomie verenigt vrijheid, gelijkwaardigheid en verantwoordelijk burgerschap en die zijn een beter antwoord op de uitdaging van de eenentwintigste eeuw. Dat betekent dat we meer zullen moeten investeren in de verdienkracht van dit land en meer in jong talent zullen investeren.

Ook geloofsvrijheid blijft iets waar het CDA voor moet blijven vechten. Populistische partijen erkennen de islam niet als geloof, maar zien het als een ideologie. Middenpartijen willen ouders de zeggenschap over de vorming van kinderen ontnemen. Zij willen een einde aan de vrijheid van onderwijs. Voor beide waanideeën is in een christendemocratische samenleving geen plaats.

Wij willen dit decennium het onze maken. Als een nieuwe *roaring twenties* van kansen, durf, talent en saamhorigheid. Antwoorden bieden vanuit het ambitieuze, nuchtere midden, in het land van de gelukkigste kinderen ter wereld. Is er iets mooiers dan dat?'

Wie is jouw favoriete politicus?

'Angela Merkel. Binnenkort loopt haar carrière in de Bundestag ten einde. Zoals topvoetballers aan het eind van hun carrière terugkomen om hun oude ere-divisieclub naar de titel te leiden, zo kan Merkel het CDA naar een nieuwe verkiezingsoverwinning leiden. Het CDU en het CDA zijn tenslotte politieke familie. Als domineesdochter opgegroeid in de DDR op de ruïnes van Nazi-Duitsland heeft zij een sterk moreel besef opgebouwd. Dat laat ze samengaan met haar ingetogenheid, betrouwbaarheid en wetenschappelijke blik. Niet alleen leidt ze Duitsland voortreffelijk door de coronacrisis. Ook in de economische crisis vanaf 2008, de daaropvolgende Europese crises en de vluchtelingen crisis heeft zij zich meermaals bewezen als christendemocratisch baken in onzekere tijden.'

Waar kunnen enthousiaste jongeren zich aanmelden? Hoe worden ze ontvangen? Is er een introductie?

'Jongeren kunnen zich via onze website of die van het CDA aanmelden. Elk kwartaal houden we een introductieweekend voor nieuwe leden. Daarnaast hebben alle nieuwe leden de mogelijkheid voor een *meet and greet* met een van de bewindspersonen van het CDA.' ♦

Noot

1. www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2019/13/4-op-de-10-jongeren-geinteresseerd-in-politiek

POLITIEKE JONGERENORGANISATIES NAAR ANCIËNNITEIT

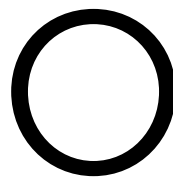
POLITIEKE JONGERENORGANISATIE		PARTIJ
Jongeren Organisatie Vrijheid en Democratie (JOVD)		VVD
Christen-Democratisch Jongeren Appèl (CDJA)		CDA
Jonge Socialisten in de PvdA (JS)		PvdA
Jonge Democraten (JD)		D66
Dwars		GroenLinks
Perspectief		ChristenUnie
SGP-Jongeren		SGP
Rood		SP
PINK!		Partij voor de Dieren
OPPOSITIE		DENK
Jongeren FVD (JFVD)		Forum voor Democratie

DEMOCRATIE EN RECHTSSTAAT IN SURINAME

BEWOGEN POLITIEKE GESCHIEDENIS

Voor een land dat op 25 november dit jaar zijn vijfenveertigjarige staatskundige onafhankelijkheid zal herdenken, kent Suriname al een behoorlijk bewogen geschiedenis op het gebied van democratie en rechtsstaat.

SHARDA GANGA

Op 25 februari 1980, nog geen vijf jaar na de onafhankelijkheid, werd de Surinaamse democratie door een staatsgreep van legerofficieren weggeschoten; negentien dagen voordat de tweede verkiezingen in de republiek zouden plaatsvinden. Het parlement werd door de coupplagers buiten werking gesteld en kwam pas in 1985 weer bijeen. Dat overgangsparlement

bestond niet uit gekozen, maar uit benoemde leden, waarvan veertien leden door het militair regime werden voorgedragen, elf leden door de vakbeweging en zes leden door het bedrijfsleven. De militaire leiding startte in dat jaar met vertegenwoordigers van politieke partijen overleg over een geleidelijke terugkeer naar de democratie. Dat overleg werd nog dringender vanwege de binnenlandse oorlog die tussen de militairen en het Junglecommando was uitgebroken.

TELEFOONCOUP

In 1987 werd een referendum gehouden over de goedkeuring van een nieuwe grondwet, waarna weer vrije en geheime verkiezingen zouden plaatsvinden. Het volk werd door de vakbeweging en de politieke partijen die voor de militaire coup de dienst uitmaakten opgeroepen om massaal *ja* tegen het referendum te zeggen, hoewel de nieuwe grondwet nog behoorlijk wat hiaten vertoonde en een grondige revisie van het politiek-bestuurlijk systeem betekende.

De militairen droegen in 1987 de staatsmacht niet zomaar helemaal over. Hoewel de Nationaal Democratische Partij (NDP), de politieke partij die uit de militaire gelederen is ontsproten, bij die eerste verkiezing slechts drie van de 51 zetels wist te vergaren, was de macht van Desi Bouterse, als legerleider, nog altijd aanzienlijk. Dat werd gedemonstreerd door de 'telefooncoup' in de Kerstnacht van 1990 waarbij door middel van een telefoontje de zittende regering de wacht werd aangezegd. Bouterse had twee dagen daarvoor zijn ontslag ingediend, en het telefoontje werd weliswaar door zijn vervanger gepleegd, maar niemand twijfelde eraan wie de opdracht daartoe had gegeven.

Het jaar daarop, in 1991, waren er weer verkiezingen. De NDP, onder leiding van Bouterse, verloor ook die verkiezingen, maar maakte wel een enorme groei door en verwierf twaalf zetels. Dat is opmerkelijk, omdat dit een goede indicatie is dat het opzijschuiven van de rechtsstaat en democratie voor veel kiezers niet bepaald een *dealbreaker* is. Wat wel belangrijk voor de kiezer is, valt over het algemeen niet tot ideële keuzen terug te brengen. De partijpolitiek in Suriname verloopt immers niet langs ideologische lijnen, en een klassieke verdeling, in bijvoorbeeld *rechts, links, liberaal, socialist of groen*, is niet aan de orde.

ETNICITEIT EN VERBROEDERING

Sinds de eerste algemene verkiezingen in Suriname in 1949 heeft zich een meerpartijenstelsel ontwikkeld, waarbij het gros van de partijen langs etnische lijnen werd opgericht, hetgeen in sommige gevallen ook gewoon in de naamgeving werd aangegeven. Zo is de Verenigde Hindostaanse Partij intussen tot Vooruitstrevende Hervormings Partij (VHP) hervormd. Met name in de jaren vijftig en zestig was er sprake van een samenwerking tussen elites van

Sharda Ganga

de belangrijkste etnische groepen en hun respectieve politieke partijen, aangeduid als *verbroederingpolitiek*, met name tussen de creoolse Nationale Partij Suriname (NPS) en de hindostaanse VHP. Deze samenwerking werd in de literatuur aangemerkt als schoolvoorbeeld van een *consociational democracy*, waarbij machtsverdeling tussen de belangrijkste (in dit geval etnische) groepen noodzakelijk is om de rust in een verdeelde samenleving te behouden. Of Suriname werkelijk aan de definitie van *consociational democracy* voldoet - of ooit heeft voldaan - is de vraag, omdat er eerder sprake was van gelegenheidssamenwerking tussen de beide elites voor de economische, sociale en politieke emancipatie van hun eigen etnische groep dan van vastgeklonken afspraken over machtsdeling en inspraak.¹

DELEN

Suriname had aanvankelijk een parlementair regeringssysteem met een ceremonieel presidentschap, maar met de nieuwe grondwet van 1987 werd een hybride of gemengd parlementair en presidentieel systeem geïntroduceerd. De president heeft uitgebreide bevoegdheden en staat aan het hoofd van de uitvoerende macht. De verkiezing van de president is echter niet rechtstreeks, maar geschiedt door het parlement. Indien na twee rondes van presidentsverkiezingen in het parlement geen enkele presidentskandidaat een twee derde meerderheid behaalt, wordt de verkiezing verplaatst naar de Verenigde Volksvergadering, die bestaat uit de 890 leden van het parlement en de lokale volksvertegenwoordiging op districts- en ressortniveau (te vergelijken met provincies en gemeenten). Daar is een gewone meerderheid (de helft plus één) voldoende om tot staatshoofd te worden gekozen.

Vanwege de verregaande bevoegdheden van de president en de afwezigheid van afspraken voor machtsdeling (*power sharing*) tussen groepen voldoet Suriname volgens Chaitram Singh niet langer als voorbeeld van *consociationalism*. Er is evenmin ruimte voor minderheden die niet in het machtscentrum zijn, om hun veto over beleid uit te spreken.² In praktijk is de Surinaamse politiek in feite steeds meer een *winner takes all*-systeem geworden, waarbij coalities slechts worden gevormd om in het regeercentrum te komen zonder enige consideratie voor de belangen van groepen die niet aan de regeermacht deelnemen.

Was er na de herinproductie van de democratie eind jaren tachtig tot ongeveer 2010³ tijdens regeerperiodes van het Front en Nieuw Front⁴ nog enige sprake van *power sharing* langs etnische lijnen, sinds het aantreden van de regering-Bouterse I in 2010 is dit niet langer aan de orde. De coalitie van Bouterse I liet nadrukkelijk de grootste etnische groep (de Hindostanen) buiten het regeercentrum.

KLEINSCHALIGHEID

In recenter onderzoek van met name Wouter Veenendaal wordt bij bestudering van de Surinaamse politieke ontwikkeling verder gekeken dan de etnische verzuiling en etnische vertegenwoordiging als uitgangspunt. Veenendaal doet onderzoek naar de impact van kleinschaligheid op de kwaliteit van democratie. Hij richt zich op zogenaamde microstaten, zoals Vanuatu, Fiji, Malta en Suriname; landen met rond of minder dan een half miljoen inwoners.⁵

Volgens Veenendaal maakt de kleinschaligheid dat persoonlijke kenmerken van politieke kandidaten en de persoonlijke toegankelijkheid veel belangrijker zijn dan politieke ideeën en partijprogramma's. Kiezers stemmen veel meer op personen dan op partijen, en ze stemmen voornamelijk op mensen die 'op ze lijken', dat wil zeggen: mensen van dezelfde etnische afkomst. Op deze manier maakt de kleinschaligheid de verschuiving naar een politieke cultuur van ideeën en partijprogramma's haast onmogelijk.

Omdat partijen veel minder op basis van programma's en ideeën worden gevormd, is er in feite weinig dat samenwerking om een regering te vormen tegenhoudt. Volgens Hans Ramsoedh is het doel van partijen niet om hun partijprogramma in beleid te vertalen, maar slechts om zo snel (en zo lang) mogelijk deel te zijn van het machtscentrum.⁶ Dit is ook wat door de kiezers van ze wordt verwacht. Immers, wat heb je aan je partij als die niet in het machtscentrum is, en dus ook geen zaken met staatsmiddelen voor je kan regelen.

Dit is deel van de cliëntelisme- en patronagesystemen waarbij kiezers zich door partijen laten fêteren en 'regelen' in ruil voor hun steun en stem. Opvallend is dat politici aangeven dat zij deze *quid pro quo* als ongewenst, maar onvermijdelijk beschouwen; als zij geen banen, gunsten en voedselpakketten meer kunnen verdelen, zijn zij hun kiezers kwijt, en daarmee hun plek in het machtscentrum. Het is dan ook zaak om, eenmaal in het machtscentrum gekomen, er alles aan te doen om de kiezers bij de les te houden en ze er steeds op te wijzen dat de partij hun zaken voor ze heeft behartigd. Zo is straatverlichting geen normale dienst die een overheid verleent, maar een verworvenheid van de partij, en worden nieuwe ziekenhuizen ingericht met gordijnen in partijkleuren opdat de kiezer vooral niet vergeet aan wie zij de zorg hebben te danken. Zo houden kiezers en partijen elkaar gevangen in een systeem waarbij het korte termijn eigenbelang prevaleert en waarin de beleving van democratie voor velen slechts beperkt blijft tot eens per vijf jaar stemmen. ♦

Wapenschild van Suriname met het devies: 'Gerechtigheid, Vroomheid, Vertrouwen'

Noten

1. Hans Ramsoedh, *Surinaams Onbehagen. Een Sociale en Politieke Geschiedenis van Suriname, 1865-2015*, Uitgeverij Verloren, Hilversum. 2018, pp. 109-111.
2. Chaitram Singh, 'Suriname and the limits of consociationalism', in: *Journal of Third World Studies*, 31(2014) nr.1, pp 131-148.
3. Met een onderbreking van de perioden van Bouterse-gezinde regeringen, te weten: 1990-1991 en 1996-2000.
4. Een samengaan van de creoolse NPS, de hindostaanse VHP, de Javaanse KTPI of PL, en zo af en toe wat andere partijen als de arbeiderspartij SPA.
5. De NDP - de partij van Desi Bouterse - profileert zich als grootste niet-etnische partij. In hoeverre dat inderdaad het geval is, is voer voor discussie.
6. Hans Ramsoedh in: Veenendaal (2016), p.33.

Sharda Ganga is directeur van Stichting Projekta, een organisatie die zich richt op mensenrechten, democratie en goed bestuur, met speciale aandacht voor gendergelijkheid. Ze is tevens columniste en theatermaker.

VERMINDERING VAN DISCRIMINATIE, VOOROORDELEN EN STEREOTYPEN

WAT WERKT VOLGENS DE WETENSCHAP?

Met discriminatie is het net als met roken: het tast de gezondheid ernstig aan. Discriminatie voorkomen is dus erg belangrijk. Onderzoekers van Kennisplatform Integratie & Samenleving (KIS) bestudeerden honderden wetenschappelijke studies. Wat werkt om discriminatie, vooroordelen en stereotypen te verminderen? Hanneke Felten en René Broekroelofs schrokken zelf want veel wat nu vaak in de klas gebeurt werkt niet of juist averechts.

HANNEKE FELTEN & RENÉ BROEKROELOFS

Er zijn diverse manieren om discriminatie te verminderen. Veel daarvan worden binnen het onderwijs ingezet. Het zijn methoden die leraren zelf uitvoeren, maar ook methoden die scholen inkopen of gratis door bijvoorbeeld antidiscriminatiebureaus worden aangeboden. De vraag is of deze interventies ook werken? Sinds 2015 doet KIS daarover diverse onderzoeken. We hebben daarbij de praktijk met de huidige stand van wetenschappelijke kennis vergeleken en kwalitatieve evaluaties, literatuuronderzoek en *Theory based evaluations*¹ gedaan. Daarvoor hebben we de laatste honderden wetenschappelijke studies vergeleken met de werkwijzen in de praktijk.

DISCRIMINATIE: DE VOORSPELLERS

De kans op discriminatie is groter bij mensen die sterke vooroordelen en stereotypen hebben. Deze termen worden vaak als synoniemen van elkaar gebruikt. Toch betekenen ze in de sociale psychologie iets anders. Met vooroordelen worden (negatieve) gevoelens ten aanzien van mensen bedoeld omdat zij worden gezien als behorende tot een bepaalde groep. Stereotypen daarentegen gaan niet over gevoelens, maar zijn cognities: opvattingen over hoe bepaalde groepen mensen zijn ofwel generalisaties.² Zo is 'Alle Amsterdammers rijden op bakfietsen' dus een stereotype, maar een hekel aan iemand hebben omdat hij of zij een Amsterdammer is, is een voor-

oordeel. Vooroordelen, maar ook stereotypen, zijn vaak deels onbewust, of beter gezegd: automatisch. Dat betekent dat ze actief worden in je brein zonder dat je daarbij stilstaat. Dit is systeem 1: ons automatische en snelle denken.³ Als je twee mensen in een witte jas in het ziekenhuis ziet, waarvan er een man is en de andere een vrouw, dan kun je zomaar aannemen dat hij een arts is en zij een verpleegkundige. Als je hier bewust over nadenkt, realiseer je je dat dit niet hoeft te kloppen en is systeem 2 aan het werk: ons trage, weloverwogen denken. Systeem 1 is evenwel dominant: een groot gedeelte van de dag denken we vanuit systeem 1 en af en toe vanuit systeem 2.

Echter, iemand met weinig vooroordelen en stereotypen kan ook discrimineren: namelijk wanneer een persoon denkt dat het normaal is om te discrimineren. Dit wordt de sociale norm genoemd.⁴ Sociale normen zijn (i) wat wordt gedacht dat andere mensen doen (*descriptive norms*) en (ii) wat je denkt dat andere mensen vinden of goed- of juist afkeuren (*injunctive norms*).⁵ Net als volwassenen - of mogelijk zelfs meer dan volwassenen - zijn middelbare scholieren gevoelig voor sociale normen.⁶ Om discriminatie op scholen te verminderen is dus een verandering van (de perceptie van) sociale normen nodig.

WAT MOET JE NIET DOEN ALS DOCENT?

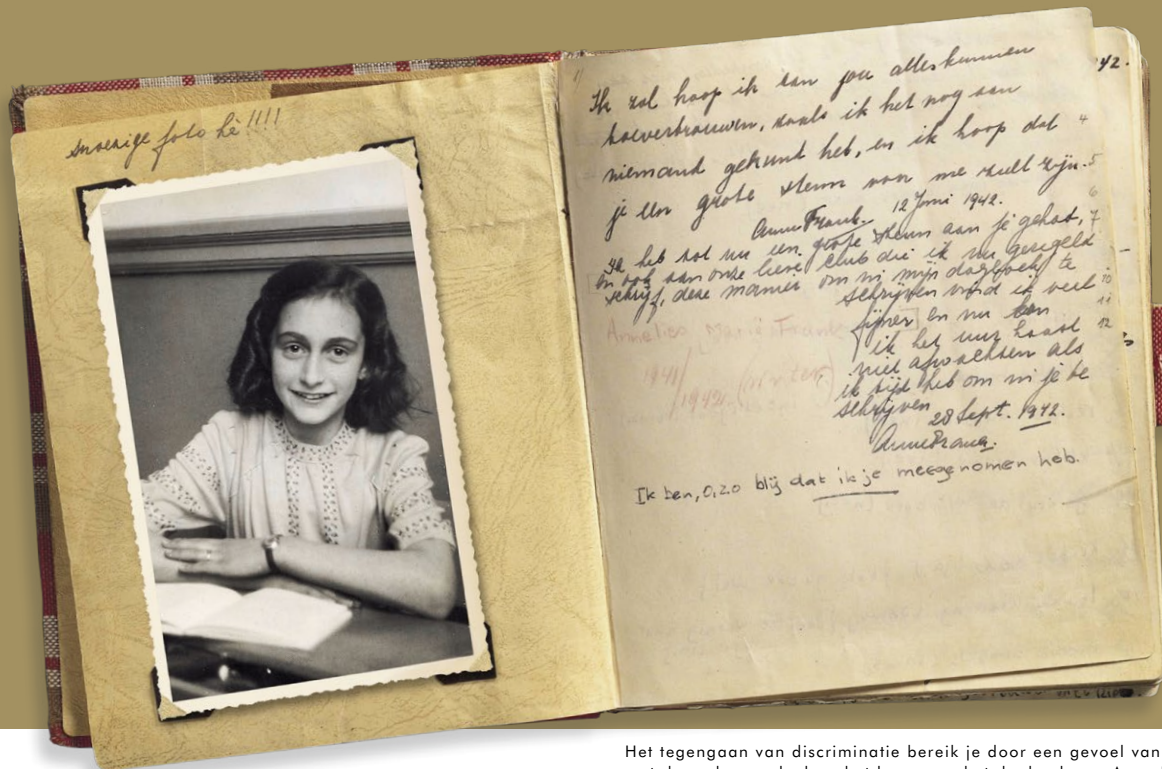
De onderstaande werkwijzen worden regelmatig in klassen gebruikt, maar zijn zeer waarschijnlijk niet effectief of werken zelfs averechts.

1 | Jongeren bewust maken van hun eigen vooroordelen en stereotypen

Een bekende werkwijze is om leerlingen proberen bewust te maken van hun eigen stereotypen en vooroordelen. De eerste stap is dat zij met hun eigen (onbewuste) vooroordelen en stereotypen worden geconfronteerd. Onderzoek onder volwassenen laat zien dat confrontatie met de eigen vooroordelen en stereotypen tot negatieve gevoelens, zoals schuldgevoelens, kan leiden.⁷ Mensen die dat ervaren, (die zich rot voelen omdat ze merken dat ze onbewuste vooroordelen hebben), gaan zichzelf daarna beter in de gaten houden. Wanneer zij zichzelf op vooroordeel of een stereotype betrapten, roepen zij zichzelf 'tot de orde' en zorgen ze dat ze niet naar het stereotype of vooroordeel handelen.⁸ Maar jezelf monitoren en controleren is niet eenvoudig en vraagt veel aandacht, energie en focus. Niet iedereen kan dit even goed of altijd. Belangrijker: deze aanpak waarbij zelfcontrole is vereist, werkt bij pubers waarschijnlijk niet. Het lijkt erop dat hun hersenen nog niet goed in staat zijn om zelfcontrole uit te oefenen.^{9,10} Het onderdrukken van impulsen is voor pubers nog erg lastig.¹¹ Pubers kunnen dus wel bewust worden gemaakt van het gegeven dat ook zij onbewuste vooroordelen hebben, maar ze kunnen daar vervolgens niets mee.¹²

2 | Stereotypen herhalen

Om leerlingen bewust van stereotypen te maken wordt er in klassen soms uitgebreid over stereotypen gepraat, maar als je

Het tegengaan van discriminatie bereik je door een gevoel van meeleven met de ander, zoals door het lezen van het dagboek van Anne Frank.

stereotiepe beelden benoemt ('Alle moslims zijn...' of 'Alle homo's doen...') leidt dit tot versterking van (onbewuste) stereotiepe beelden, ook als je uitlegt dat deze stereotypen niet kloppen.¹⁵ Want als er een stereotype wordt genoemd, wordt deze actief in je brein. Als je vervolgens vertelt dat je zo niet moet denken, dan lukt dat vaak niet goed ('Denk niet aan roze olifant').

3 | Discussies of debat

Wanneer met leerlingen een discussie over discriminatie, of over de situatie van een bepaalde minderheidsgroep, wordt georganiseerd dan hoor je allerlei meningen voorbijkomen. Er bestaat dan dus ook een grote kans dat leerlingen horen hoe andere leerlingen discriminatie bagatelliseren of goedkeuren. In dat geval beïnvloedt dat hun perceptie van de sociale norm¹⁴, ofwel wat ze denken dat 'normaal' is, en als leerlingen denken dat discriminatie normaal is, gaan ze daar vaker aan meedoen. Als discriminerende meningen de ruimte in de klas krijgen, bestaat dus de kans dat discriminatie juist verder toeneemt.

WAT WERKT DAN WEL?

Aandacht voor een verhaal van iemand die wordt gediscrimineerd en je in diens positie inleven, kan tot empathie leiden als ook tot de vermindering van vooroordelen en stereotypen.¹⁵ Ook het uiten van meer automatische vooroordelen wordt door inleving verminderd.¹⁶ Het gaat daarbij niet om medelijden maar om een gevoel van meeleven met de ander, zoals je ook mee-

leeft met mensen uit je eigen omgeving. Dat klink misschien abstract, maar denk bijvoorbeeld aan het beroemde dagboek van Anne Frank. Als lezer bekijk je de wereld door haar ogen en leef je met haar mee. En menig lezer begrijpt dat het verhaal van Anne er een van velen is enervaart een enorme afkeer van antisemitisme. Dat werkt echter niet alleen via boeken, maar juist ook via live sprekers die in de klas hun ervaringsverhaal over discriminatie komen vertellen. Een mooi voorbeeld is *Het verhaal van een vluchteling*¹⁷ waarbij een spreker uit Syrië de leerlingen zijn eigen vluchtverhaal vertelt. Ook kan het via een theaterstuk, film of televisieserie waarin je als het ware door de ogen kijkt van een hoofdpersoon die wordt gediscrimineerd. Voorbeelden hiervan zijn documentaires als *Verdacht*¹⁸ of series als *When they see us*.¹⁹ Zij kunnen een eyeopener zijn voor 'witte' jongeren die er nooit bij hebben stilgestaan hoe is het om op je huidskleur te worden beoordeeld en zij kunnen hen mee laten leven in hoe dat is. Voor welke vorm ook wordt ge-

kozen, belangrijk is dat je een gevoelige snaar raakt. Het heeft namelijk weinig zin om met rationele argumenten de negatieve gevoelens over bijvoorbeeld vluchtelingen, moslims, migranten of LHBT-personen proberen te bestrijden. Des te beter helpt het om er een positiever gevoel tegenover te zetten; gevoelens van empathie en compassie en de ervaring dat die 'ander' eigenlijk niet zo veel anders is dan jijzelf. Daarnaast is het van belang dat je als klas samen naar de spreker luistert of naar het theaterstuk kijkt zodat je na afloop met de klas afspraken kunt maken over positieve omgangsvormen en daarmee de sociale norm tegen discriminatie maar voor respect voor elkaar, kunt verstevigen. ♦

Noot

1. Het notenapparaat vindt u op de M&P-website: www.maatschappijenpolitiek.nl.

Hanneke Felten en René Broekroelofs zijn onderzoekers bij Kennisplatform Integratie & Samenleving (KIS).

LEESTIP:

7 gouden tips voor antidiscriminatie-methodes in het onderwijs op www.kis.nl.

ACHTERGRONDINFORMATIE EN WETENSCHAPPELIJKE STUDIES:

Wat werkt bij het verminderen van discriminatie op www.kis.nl.

DISCUSSIE OVER BURGERSCHAP

KOM NIET AAN ONZE PIET?

Het is bijna zomer, maar over drie maanden liggen de pepernoten weer in de schappen. Een mooi moment derhalve om nu al over Zwarte Piet te discussiëren.

HANS VAN DER HEIJDE

Het mag welhaast een Nederlandse traditie heten om voorafgaand aan de komst van Sinterklaas stellingen en kazematten te betrekken en te strijden over de kwestie of zwarte Zwarte Pieten een hoeksteen van de nationale identiteit en folklore vormt, of zich met die zwarte Zwarte Pieten niet eigenlijk een racistische stereotypering blijft manifesteren en of tegemoet moet worden gekomen aan de eis de goedheiligman niet langer met dergelijke stereotypen te omringen. Vanuit het oogpunt van de noodzaak tot nuchtere redelijkheid is het misschien beter die kwestie te overdenken, lang voordat de 5 decemberkoorts weer bezit van Nederland neemt.

BLOKKEERFRIEZEN

Voorlopig hoogte- of dieptepunt - het is maar hoe je het bekijkt - in de burgermobilisatie voor het behoud van de zwarte Zwarte Piet als nationaal cultuurobject, was de actie van de 'blokkeerfriezen'. Op 18 november 2017 wachtten zij op de A7 demonstranten op die onderweg naar Dokkum waren, waar die dag de Sint met zijn Pietengevolg zou aanmeren. De *Kick Out Zwarte Piet*-actiegroep wilde daar voor het oog van het publiek en van de camera's van de massamedia de in hun ogen racistisch-stereotiepe zwarte zwartepietentraditie hekelen.

De blokkeerfriezen manoeuvreerden hun auto's voor de drie bussen met demonstranten, gingen op de rem staan en dwongen zo de bussen en al het andere achteropkomende verkeer tot stoppen. De politie maakte een einde aan de impasse door de bussen terug te geleiden. De burgemeester van de gemeente waar Dokkum toe behoort had inmiddels besloten de demonstratie te verbieden zodat de demonstranten onverrichter zake rechtsomkeert moesten maken.

REACTIE

In de nationale stortvloed van reacties lieten zich drie hoofdstromen onderscheiden: (i) verontwaardiging van degenen die de zaak van de demonstranten steunden; (ii) kritiek, min of meer los van de pietendiscussie zelf, op het met onwettige middelen blokkeren van andermans uitoefening van zijn demonstratierecht, maar ook op de burgemeester die door de knieën ging en de demonstratie verbood; en (iii) applaus en bewondering van degenen die in de blokkade een staaltje Friese *Zivilcourage* zagen, bedoeld om een traditioneel, nationaal-folkloristisch feest ongestoord plaats te laten vinden. Een opiniepeiling wees uit dat meer dan de helft van de Nederlanders sympathie voor de actie van de blokkeerfriezen had.

34 blokkeerfriezen kwamen voor de rechter en werden tot werkstraffen veroordeeld. Negentien van hen gingen in hoger beroep, evenals het Openbaar Ministerie trouwens. Zij werden eind oktober 2019 veroordeeld tot een (lagere) werkstraf van negentig uur. Zes van de negentien kondigden aan in cassatie te gaan, zodat de Hoge Raad zich nog over de zaak zal buigen.

STEREOTYPEN

Hoewel een incident, roept de blokkeeractie interessante vragen op. Ten eerste die naar de ressentimenten die ten grondslag liggen aan de opwinding die de discussie over de zwarte Zwarte Piet bij een flink deel van de bevolking losmaakt. Dat racisme niet deugt weet iedereen. Niemand wil een racist worden genoemd. Ook de blokkeerfriezen verklaarden omstandig dat zij geen racisten zijn en dat hun actie niets met racisme te maken had. Er is geen reden om daaraan te twijfelen.

Nu is het natuurlijk wel zo dat eeuwen van denken in termen van ras en blanke superioriteit sporen hebben achtergelaten. Niets is taaier dan stereotypen en daarvan zijn stereotypen, gekoppeld aan fysieke, direct waarneembare kenmerken het taaiest. Die laatste hebben veelal racistische aspecten. Dat zou

ZWARTE
PIET IS
RACISME

Sjabloon ontworpen door dichter, theathermaker en activist Quinsy Gario
(bron: Wikimedia Commons)

reden moeten zijn om er afstand van te doen of te nemen, maar dat vergt kritisch zelfonderzoek. Dat is echter zelden aangenaam en daarom kiezen velen er liever voor die stereotypen als onschuldige folklore af te doen. Vandaar de geprikkelde reacties als anderen het verwijt uiten dat ze niet onschuldig en wel krenkend zijn; want dat verwijt wordt opgenomen als persoonlijke beschuldiging van racisme.

Als dergelijke stereotypen nog steeds zijn ingebed in nooit opgeruimde, in de krochten van het bewustzijn sluimerende restanten van de superioriteitswaan van weleer, zal die geprikkeldheid nog worden gevoeld als het de oorspronkelijk inferieur geachte groep is die zich dat verwijt veroorlooft: dat is toch zeker de wereld op zijn kop? Daar komt bij dat die groep als nieuwkomer wordt gezien, die het *dus* niet past de tradities van de gewortelden kritisch tegen het licht te houden en hen de les te lezen. Het laatste ressentiment deed zich in Fries-nativistische vorm voor bij de blokkeerfriezen en kan worden weergegeven als: 'Jullie moeten niet denken dat je binnen ons eigen territorium ons eigen feestje kunt verstoren'.

ONGEHOORZAAMHEID

Ten tweede kan men zich afvragen of de blokkeeractie als burgerlijke ongehoorzaamheid kan worden geïnterpreteerd. Voor zover ik heb nagegaan, zonder dat begrip expliciet te noemen, werd de blokkeeractie door sympathisanten daar wel mee in verband gebracht. Burgerlijke ongehoorzaamheid komt kortweg neer op overtreding van de wet om een hoger doel te dienen. Dat begrip is een product van de Amerikaanse burgerrechtenbeweging van de jaren vijftig/zestig van de vorige eeuw. In een scherpzinnig betoog verdedigde Martin Luther King bewuste wets-overtredingen van die beweging, zoals het negeren van een demonstratieverbod.¹ King beargumenteerde dat zulke wets-overtredingen moreel waren toegestaan, mits aan de volgende voorwaarden werd voldaan: er moet sprake zijn van een hoger, recht-

vaardig doel, moeten legale actiemiddelen zijn uitgeput of ineffectief gebleken, moet sprake zijn van wetsmisbruik door de autoriteiten om de beweging te dwarsbomen, dient wetsovertreding onder alle omstandigheden gewelddoos te zijn en de wetsovertreders behoren zonder terughoudendheid hun verantwoordelijkheid te nemen en strafrechtelijke procesgang te aanvaarden. Dat laatste is natuurlijk een tweesnijdend zwaard: de overtreders krijgen zo ook de kans hun zaak in de rechtbank te presenteren.

Voldeed de blokkeeractie aan die criteria? Oordeel zelf. Behoud van de zwarte Zwarte Piet een hoger doel noemen, lijkt me ernstig overdreven. Van georganiseerde, legale acties van het pro-pietenkamp is amper sprake geweest, dus uitgeput kunnen die niet zijn, noch is sprake geweest van enige belemmering. Gewelddoos? Dat ligt genuanceerd, maar vooruit: ja. En het zonder terughoudendheid aanvaarden van verantwoordelijkheid? Tijdens het strafproces voerde menig een ter verdediging aan niet als eerste te hebben geremd, maar gedwongen werd te remmen omdat zijn voorligger op de rem ging staan, implicerend dat hij dus niet verantwoordelijk kon worden gehouden voor de blokkade. Als hun actie al vertoon van *Zivilcourage* kan worden genoemd, dan was die de blokkeerfriezen geheel in de schoenen gezonken. ♦

Noot

1. Martin Luther King, *Letter from Birmingham Jail*, 1963

Hans van der Heijde is docent aan de lerarenopleiding (maatschappijleer en geschiedenis) van de Noordelijke Hogeschool Leeuwarden en oud-hoofdredacteur van M&P.

DE NALATENSCHAP VAN SOCIOLOOG JAN GOUDSBLOM VOOR MAATSCHAPPIJVAKKEN

GOUDSBLOM ALS INSPIRATOR

17 maart 2020 overleed socioloog, en bovenal twijfelaar, Johan Goudsblom.
In diverse kranten en magazines werd hij herdacht. Aanleidingen voor *M&P*
om zich in het denken en zijn van Goudsblom te verdiepen.

KOEN VOSSEN

Een veel herhaald aforisme van de socioloog luidt: 'Twijfel ik?'. Abraham De Swaan meldt in een necrologie dat dit aforisme voor Goudsblom de reikwijdte van het schrift voorbij steevende.¹ Het was immers een levensmotto en wellicht vooral een beschrijving van zijn mentaliteit. Zijn dissertatie ging over niets minder dan het effect van het cultuurelement *waarheidsgebod* binnen de westerse cultuur. Onderzoek alles en neem niets klakkeloos als waar aan. Het gebod van de twijfelaar. De dissertatie werd commercieel, in meerdere talen, uitgegeven als *Nihilisme en Cultuur*.

WAARHEID

Een 'ideeëngeschiedenis van de westerse cultuur' als dissertatie, waarin de systematiek niet per se sociologisch is, maar voornamelijk ingaat op de culturele ontwikkeling van dit waarheidsgebod. Goudsblom onderzocht de invloed van het *waarheidsgebod* op een cultuur van nihilisme dat hij in zijn tijd waarnam. Ook al leek dat nihilisme een moderniteitsvraagstuk, Goudsblom zocht de wortels daarvan al bij de *presocratische* filosofen. Thales van Milete (624 - 546 v.Chr.) twijfelde al aan zijn zintuigelijke waarnemingen, maar ook aan het dominante magische (religieuze) denken van zijn tijd.² De waarheid, daar was hij dringend naar op zoek. Door middel van logica kwam Thales tot de stelling: 'alles is water'.

WAARHEIDSGEBOD → 'ONTWAARDING VAN ALLE WAARDEN'

Goudsblom zag in aspecten en denkers door de gehele Europese ideeëngeschiedenis deze *waarheidsdrang* opkomen: 'Durf te denken'. Zelfs één bekende maatschappijleermethode maakt zich schatplichtig aan dit soort kreten. In de persoon van Friedrich Nietzsche vond de socioloog het scherpst deze waarheidsdrang. De filosoof met de hamer, Nietzsche, ging zelf zo ver dat waarheidsdrang zorgde voor *waarheidsverlies* en diens gevolgd *morele onzekerheid*. Hier komt de problematiek van het nihilisme om de hoek kijken: niets lijkt waarheid. Wat is dan nog de waarde van onze hoge standaarden en waarden?

Nihilisme is vandaag de dag niet meer een onderwerp waar veel populairwetenschappelijk werk over gaat, althans als onderzoeksobject wel als normatief kader. Desalniettemin poneert Goudsblom de stelling dat de sociologie drie vraagstukken kent: (i) het vraagstuk van de *anomie* (Durkheim), (ii) het vraagstuk van de *vervreemding* (Marx) en dus (iii) dit nihilistische probleem: verlies van waarheid en morele zekerheid. Dit is empirisch moeilijk in pure vorm te meten, aldus Goudsblom, maar het is wel aanwezig in de cultuuruitingen.

CULTUUR

De waarden van Johan Goudsblom voor ons vak zit hem in zijn blik op het concept cultuur. In *Nihilisme en Cultuur* is dat niet strakker en omvangrijker gedefinieerd als *opdracht* en *mogelijkheid*. Hierin is zowel (ogenschijnlijk) simplisme als verfijndheid te zien, maar bovenal is het een werkbare definitie voor dit geschrift. Hij kan hiermee aantonen dat 'het nihilisme een product van de cultuur is'. Het waarheidsgebod is immers een *opdracht* voor iedere drager van cultuur. Ieder mens geeft hier naar persoonlijke geaardheid een invulling aan, weet de jonge socioloog te melden. Daarnaast geeft deze definitie de mogelijkheid om het nihilisme als cultuurelement te zien, waardoor het op zijn beurt het handelen weer gaat beïnvloeden. Er ontstaat een *mogelijkheid* om te twijfelen aan kerk, koningshuis en kapitaal, ofwel de waarheid. Zonder het waarheidsgebod en het nihilisme zoals deze binnen de cultuur aanwezig is zou het ondenkbaar zijn dat mensen dit gedrag vertonen.

Nihilisme en Cultuur leest als een denkend geschrift. Goudsblom gaat uitvoerig in op diverse auteurs over al zijn gehanteerde definities en methoden. Het wordt duidelijk dat hij door middel van de woorden *mogelijkheid* en *opdracht* zich van een humanistische traditie distantieert, waarbij cultuur voornamelijk werd gezien als het bebouwen en verzorgen door mensen. Zie hier het soort *Bildungsdenken* waar cultuur ook mee is verwant. Cultuur wordt gevormd door cultuurmensen en is daarmee afhankelijk van het menselijke handelen. Goudsblom is hier niet in geïnteresseerd. Hij onderzoekt hoe cultuur als onafhankelijke variabelen functioneert. Hij herkent hierbij dat cultuur een lastig begrip blijft. Zo noteert hij al in 1960 dat de distinctie cultuur-natuur een kunstgreep is. Het is een discussie die nog altijd gaande is.

BREUK IN DENKEN?

Meer hedendaags staat en stond Goudsblom bekend als een pleitbezorger van de sociologie van Norbert Elias en het standaardwerk *Over het civilisatieproces*. Deze pleitbezorging ging zo ver dat een commentator het als onwettig ervoer: hoe kan een kenner van het *waarheidsgebod* en *nihilisme* zo idolaat zijn van één socioloog. Sporen van Elias waren echter al in de dissertatie te vinden. 'Civilisatie heeft geen nulpunt', zo resumeert de jongere Goudsblom zijn 'leermeester' na.

Het onderzoekprogramma van Elias is door Goudsblom gebruikt om diverse vraagstukken te verduidelijken. Het boek *Vuur en Beschaving* is hiervan het alom bekende. 'Het vermogen om met vuur om te gaan behoort, evenals de taal en het gebruik van werktuigen, al sinds prehistorische tijden tot de verworvenheden van alle menselijke samenlevingen', begint de socioloog in dit lijvige en historische werk. In lijn met het onderzoeksprogramma van Elias beschrijft Goudsblom dat het 'beheersen van vuur' een vorm van beschaving is en mensen heeft geciviliseerd. De mens

kon (onder andere) door beheersing van vuur de natuurlijke wereld naar zijn handzetten, maar werd door het 'vuurregime' ook gedwongen zijn gedrag aan te passen. De aanwezigheid van vuur dwingt de mens tot zelfbeheersing en gecontroleerd gedrag, of zoals De Swaan samenvat: 'Grotere beheersing van de omgeving vergt ook steeds grotere sociale dwang tot zelfdwang: dat is de *beschaving*'.

VUURBEHEERSING → ZELFDWANG

De oplettende lezer zag overigens dat *verworvenheden*, aspect uit het maatschappijwetenschappen-concepten-apparaat, in het denken van Goudsblom heeft plaatsgenomen. Het lezen van Goudsbloms werk in chronologische volgorde levert interessante inzichten op over de conceptuele ontwikkeling van cultuur.

NUT EN NADEEL

Het inzicht dat ons gedrag voor een deel wordt beïnvloed door buitenpersoonlijke factoren, zoals cultuur en vuurregimes, is een nuttige bijdrage voor ons vak. Is het niet de essentie van alle maatschappijleervakken dat we sociaal gedrag bestuderen? 'Sociaal', omdat we niet louter in rationalistisch individualistische en neuro-deterministische argumenten vallen. Bedankt Johan, dat je hiervoor exemplarische voorbeelden hebt gegeven.

Pogen tot bescheidenheid is een gebod die op aspecten van Goudsbloms werk van toepassing is. Zo stelt hij in 1974 dat 'sociologie een vorm van betweterij is'. Wat zullen piepjonge studenten sociologie gedacht hebben als ze de eerste pagina van *Balans van de sociologie* lazen? In dit basiswerk beschreef hij de sociologie aan de hand van vier criteria: systematiek, reikwijdte, precisie en relevantie. Vier criteria die leerlingen en docenten kunnen toepassen in het beoordelen van elkaars werk en onderzoeken. Johan Goudsblom levert hiermee vier criteria aan die in elk rubric- en/of beoordelingsmodel onmisbaar zijn. ♦

Noten

1. www.nrc.nl/nieuws/2020/03/24/trefzeker-denker-bewapend-met-twijfel-a3994808.
2. Zo wordt verondersteld. Er zijn echter ook auteurs die pleiten dat Thales resumeerde wat culturen voor hem al dachten en hij een religieuze inborst had.

DIDACTISCHE HANDREIKING

Naar aanleiding van het overlijden van socioloog Johan Goudsblom schotelde ik mijn vwo-6-maatschappijwetenschappen-klas een oud *Groene Amsterdammer*-artikel over *Vuur en Beschaving* voor (zie: werkblad). Opvallend in hun analyses was dat zij voornamelijk door hadden dat mensen elkaar tot gedrag dwingen en dat dit tot zelfdwang leidt. Het idee dat vuur(regimes) ons gedrag ook bepaalt vonden zij veelal te abstract. De mens als heer en meester over elementen was een bias van hen.

In de geest van *Vuur en Beschaving* en Goudsbloms oeuvre: 'Grotere beheersing van de omgeving vergt ook steeds grotere sociale dwang tot zelfdwang: dat is de *beschaving*', kun je leerlingen foto's/audiovisueel materiaal aanreiken. Belangrijk is de vraag: hoe beïnvloedt de mens het vuur? En, in hoeverre heeft de aanwezigheid van (on)gecontroleerd vuur, in de bron, invloed op het gedrag van de mens?

WERKBLAD MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN VWO-6

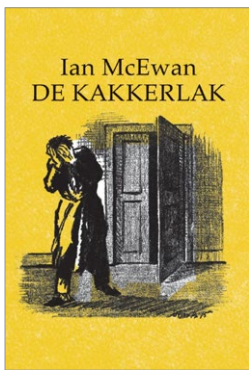
Lees het bericht 'Brandgevaar' in *De Groene Amsterdammer* (www.groene.nl/artikel/brandgevaar).

Belangrijk: verwijs altijd expliciet naar de tekst. Ook al staat het niet in de vraag benoemd.

VRAGEN

1. Welke overeenkomsten en verschillen zitten er tussen het denken van socioloog Johan Goudsblom en de theorie van het *civilisatieproces*?
2. Wat houdt het concept *vuurregime* in? Gebruik in je uitleg:
 - de omschrijving van het kernconcept macht en
 - de naam en omschrijving van één kernconcept van het hoofdconcept *verandering*.
3. Welk paradigma is in het werk van Goudsblom te herkennen?
4. De socioloog Max Weber heeft enkele kanttekeningen onderzocht bij het moderniseringsproces *rationalisering*. Bestudeert Goudsblom de positieve of negatieve effecten van *rationalisering* in zijn studie naar vuurregimes? Gebruik in je uitleg:
 - de omschrijving van het kernconcept rationalisering en
 - de te herkennen kanttekening van Weber.
5. Leg op welke manier Goudsblom onderzoek heeft gedaan. Gebruik in je uitleg:
 - of hij kwantitatief of kwalitatief onderzoek heeft gedaan;
 - hoe hij voor objectiviteit zorgt; en
 - welke variabelen hij in zijn studie meeneemt.
6. Leg uit welke paradox van modernisering leidend is in het werk van Goudsblom.
7. Goudsblom beschrijft naast de ontwikkeling van *vuurregimes* ook de verandering in bindingen. Leg uit welke verandering in *bindingen* Goudsblom (h)erkent. Gebruik in je antwoord de omschrijving van het hoofdconcept *binding*.

RECENSIES

SATIRE ALS POLITIEK, POLITIEK ALS SATIRE

Ian McEwan toont de absurditeit van de eenentwintigste-eeuwse Britse/Westerse politiek in zijn Brexit-novelle *De Kakkerlak*.

Ian McEwan heeft hoog ingezet om zijn ergernissen te verwoorden, zowel door de aangesproken literaire tradities als met zijn doel. In de voetsporen van Franz Kafka en Jonathan Swift probeert de schrijver de kakkerlakken 'goed te leren kennen om hen des te beter te kunnen verslaan'. Het klassieke Kafkaëske verhaal over Gregor Samsa wordt door McEwan omgedraaid. Niet de mens vervreemdt tot kakkerlak, maar een kakkerlak vervreemdt tot mens; helaas voor de Britse bevolking niet een nietszeggend persoon, maar *Prime minister* Jim Sams. De voormalige kakkerlak ervaart het menselijke lichaam als onwennig, met een natte en glibberige lap vlees in de mond en beleefdheidsetiquette. De 'omdraaiing' is het stijlfiguur dat McEwan in alle facetten van deze Brexit-novelle heeft verfiend. Het uiterlijk van kakkerlak Sams met zijn donkere haar is een 'omdraaiing' van het uiterlijk van blonde Boris (Johnson). Daarnaast is het hele politiek-economische program van Jim Sams een 'omdraaiing'. De ideologie van het 'retourisme' predikt een omkering van de geldloop; in de ogen van Sams en zijn adepten het middel voor alle maatschappelijke problemen: wie wil werken moet betalen, wie consumeert krijgt geld en sparen is uit den boze. In de geschiedenis van *De kakkerlak* is het louter een 'gedachtenexperiment', maar als de kakkerlakken aan de macht zijn begeeft dit 'retourisme' zich in het dominante politieke debat. McEwan speelt met diverse politiek geladen concepten en praktijken: hoe om te gaan met interne en externe oppositiepartijen? Welke effecten heeft het bestaan van meerdere systemen in een geglobaliseerde wereld? Maar bovenal de Rousseauiaanse 'volkswil' wordt door de auteur onderzocht. Kakkerlak Sams weet dankzij de volkse-feromonen-wil vrij snel wat zijn plek en functie in deze wereld is. McEwan eindigt het boek met een betoog waarin hij de literair gemaakte afschuw expliciet nogmaals verwoord: hoe kunnen Eton-boys doen alsof ze anti-elite zijn en waarom schermen zij met 'dit is wat het volk wil'? KV

Ian McEwan, *DE KAKKERLAK*, *De Harmonie*, Amsterdam, 2020, 112 bladzijden

RECHTERS VERKRACHTEN RECHTSGEMEENSCHAP

Dit keer een 'recensie' van een vonnis. Ongebruikelijk, maar het betreft een ongebruikelijk vonnis en het is interessante lesstof.

Op 5 mei oordeelden de rechters van Het Duitse Constitutioneel Hof dat de Europese Centrale Bank (ECB) binnen drie maanden moet motiveren waarom de bank doorgaat met het opkopen van staatschulden. Als die motivering de rechters niet bevalt, moet de Duitse Centrale Bank medewerking aan dit opkoopprogramma staken. Het Duitse Hof erkent dat de Europese Centrale Bank dit al eerder heeft gedaan voor het Europees Hof in Luxemburg, maar volgens de Duitse rechters was de grondige motivering van het Europees Hof om akkoord te gaan 'onbegrijpelijk en willekeurig'. Het Duitse Constitutioneel Hof stelt zich zo boven het Europese en toont daarmee lak te hebben aan de Europese Unie als rechtsgemeenschap. Een rechtsgemeenschap kan immers maar één hoogste rechter hebben, erkenning daarvan was altijd de kracht van de Europese Unie. In de Duitse grondwet staat, anders dan in vrijwel alle andere grondwetten, dat de overheid een verantwoord financieel beleid moet voeren. Dit is het artikel dat de Duitse rechters aangrijpen. Zo kunnen zij zich tot hoogste instantie uitspreken op het terrein van economisch beleid, in Duitsland en de Europese Unie. De Europese Centrale Bank valt buiten de jurisdictie van het Duitse Hof en het is zelfs zeer de vraag of de Duitse Centrale Bank eronder valt, want volgens dezelfde grondwet opereert die onafhankelijk. De Britten zijn nooit op het idee gekomen dat ze een vonnis van het Europees Hof aan hun laars kunnen lappen. Ze scholden erop, maar voerden uitspraken uit. Als ze dat geen noodzaak hadden gevonden, was de hele Brexit overbodig geweest. Polen en Hongarije ruiken hun kans ook een loopje met het Europees Hof te gaan nemen, dit keer op het terrein van politieke rechten. Gelukkig heeft Nederland geen constitutioneel hof. *WB*

Bundesverfassungsgericht, URTEILSVERKÜNDUNG IN SACHEN 'ANLEIHENKAUFPROGRAMM DER EZB', Karlsruhe, 5 mei 2020

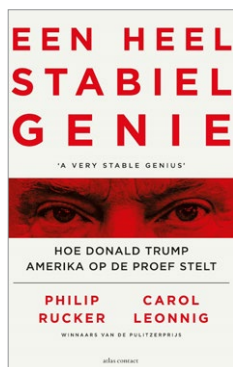

SMOKKEL

Een boeiende studie naar drugscriminaliteit in de Rotterdamse haven.

Het tweede seizoen van HBO-televisieserie *The Wire* speelt zich af in de haven van Baltimore. Containers vol smokkelwaar komen met behulp van havenpersoneel bij criminelen terecht. Op een zeker moment woont een van de betrokkenen een presentatie van de Rotterdamse haven bij waarin de robotisering centraal staat. Anno 2020 valt op hoe weinig mensen je op de Maasvlakte tussen al die containers ziet. Toch worden de containers nog altijd voor de smokkel van drugs gebruikt. Hoe vindt deze smokkel plaats en hoe pakken de haven en andere betrokkenen de drugssmokkel aan? In *Drugscriminaliteit in de Rotterdamse haven* beschrijven de vijf auteurs eerst de aanleiding voor het onderzoek, de onderzoeksvragen en de uitvoering van het onderzoek. Dit deel van het boek zou je als voorbeeld kunnen gebruiken als je met leerlingen met onderzoekvaardigheden aan de slag gaat. Vervolgens komen de private en publieke actoren in de Rotterdamse haven aan bod. Aan de hand van overzichtelijke schema's en bijbehorende toelichting krijg je een indruk van wat er zoal achter de schermen gebeurt, variërend van het verladen tot het werk van de douane. De actoren komen we tegen in de hoofdstukken die volgen over onder meer de omvang van de drugscriminaliteit, smokkelmethoden, kwetsbare locaties en sectoren en samenwerking in de aanpak van het probleem. Sommige smokkelmethoden lijken uit films te komen (bijvoorbeeld het droppingscenario) en ook de menselijke factor (gecorrumpereerd havenpersoneel) speelt ook nu nog een rol. Daar staat tegenover dat er steeds slimmere methoden worden ingezet om drugscriminaliteit in havens aan te pakken. Een interessante aanbeveling van de onderzoekers is om te investeren in de techniek én de mens. De studie bevat talrijke voorbeelden die je zo voor je les kunt gebruiken. *IP*

Richard Staring e.a., DRUGSCRIMINALITEIT IN DE ROTTERDAMSE HAVEN, Boom criminologie, Den Haag, 2019, 299 bladzijden

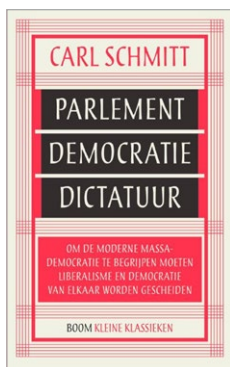

RECONSTRUCTIE

Twee journalisten van *The Washington Post* schreven een indrukwekkend boek over president Trump.

Half mei publiceerde *FTWeekend* een lezenswaardig artikel waarin de auteur analyseert hoe Donald Trump de afgelopen maanden met de coronacrisis omging. Met verbazing las ik een aantal citaten van de Amerikaanse president van nog niet zo heel lang geleden. Heeft hij dat destijds echt gezegd? De vraag stelde ik mijzelf de afgelopen jaren wel vaker. Ik merk dat er enige gewenning optreedt. Lang niet alle opmerkelijke uitspraken van Trump en besluiten van de president die met personele aangelegenheden te maken hebben halen de (Nederlandse) media. In *Een heel stabiel genie* reconstrueren Philip Rucker en Carol Leonnig een groot deel van de eerste ambts-termijn van Trump. Rucker is chef verslaggeving over het Witte Huis. Zijn collega Leonnig is onderzoeksjournalist. De samenwerking levert een gedetailleerd relaas op over het presidentschap van Trump. We lezen hoe de president briest, tiert en adviezen naast zich neerlegt. Enkele citaten uit het boek: "Ik wil het niet horen", kapte Trump zijn minister van Buitenlandse Zaken af voordat deze de pluspunten van het verdrag kon benoemen." en: "Trump's adviseurs hadden hem indringend gevraagd om Ford niet aan te vallen, maar dat deed hij toch, daarbij vertrouwend op zijn oerinstincten voor het politieke gevecht." Op een zeker moment negeert Trump de instructies van de Nationale Veiligheidsraad en feliciteert de Russische president met zijn verkiezingszege. Het boek bevat tal van dit soort voorbeelden. Hoewel de auteurs op allerlei details ingaan en de gemiddelde Nederlandse lezer niet met de namen van alle genoemde personen bekend zal zijn, is het een voor de geïnteresseerde maatschappijleerdocent toegankelijk boek. Met de Amerikaanse presidentsverkiezingen voor de boeg is dit een uitstekend boek om je alvast in te lezen in het politieke handelen van een van de presidentskandidaten. *IP*

Philip Rucker en Carol Leonnig, *EEN HEEL STABIEL GENIE. HOE DONALD TRUMP AMERIKA OP DE PROEF STELT*, Atlas Contact, Amsterdam, 2020, 478 bladzijden

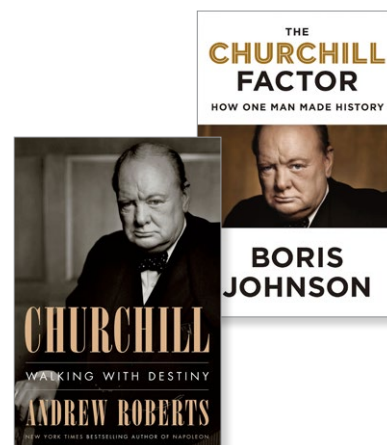

MODERNE MASSADEMOCRATIE

Boom Kleine Klassieken schuwt de controverse niet met het uitbrengen van het nieuwe boek van Carl Schmitt.

De zowel gelauwerde als verafschuwde polemistische jurist Carl Schmitt betoogt in diverse teksten dat in het tijdperk van de *massademocratie*, het *parlementairisme* en het *democratie* wezensvreemd zijn. Deze teksten resulteren in een argumentatietrant die in tegenwoordige discussie van 'kritiek op democratie' en 'kritiek op liberalisme' scherper en diepzinniger klinken dan de contemporaine varianten. De voormalig docent politieke filosofie George Kwaad vertaalde al eerder *Het begrip politiek* en deed hetzelfde met *Parlement Democratie en Dictatuur*, een behandeling van de bouwstenen van de moderne staat. Het parlementarisme waaronder Schmitt leeft typeerde hij als een povere façade en een gebrek aan beter, weet de vertaler te vermelden. Voor de jurist een reden om te onderzoeken wat de wortels van de staatskundige bouwstenen zijn: 'Het geloof in parlementarisme, in *gouvernement by discussion*, hoort thuis in de gedachtewereld van het liberalisme'. Ondanks deze worteling zijn het wel antwoorden op twee verschillende vragen: liberalisme is een antwoord op de vraag 'wat de overheid niet mag doen?' en dan geleid door een individualistische-humanitaire moraal. Als het individu maar vrij is. Terwijl het parlementarisme beantwoordt aan de bedenkingen over 'hoe de staat ingericht moet zijn'. Democratie beantwoordt niet de *wat-* en *hoe-*vraag, maar het vraagstuk van de *wie?* Het idee *democratie* wordt door homogeniteit en volkswil gedirigeerd, aldus Schmitt. De regeerder kan elk moment een geregeerde worden. Schmitt legt hiermee een herkenbare moderne politieke zenuw bloot: het belang van het individu (liberalisme/parlementairisme) tegenover het belang van de massa (democratie). Op zijn Carl Schmitts worden deze constatering verdiept met vragen als: 'Waar ligt de macht?', 'Waaruit ontstaat orde?' en 'Wat in tijden van de noodsituatie?'. *KV*

Carl Schmitt, *PARLEMENT, DEMOCRATIE EN DICTATUUR*, Boom uitgevers, Amsterdam, 2020, 104 bladzijden

ZOMERLECTUUR

Twee biografieën over Winston Churchill.

'De boodschap is: we zijn voorbij de start, maar we zijn nog niet aan het eind van het begin', zei premier Mark Rutte tijdens zijn persconferentie op 31 maart jongstleden. De minister-president parafraseerde Winston Churchill. De Britse politicus deed wel vaker uitspraken die decennia later nog altijd hout snijden. In 1953 won Churchill de Nobelprijs voor de Literatuur. 'Churchills redevoueringen leken door hun essentieel literaire karakter op die van Cicero: het waren gedeclameerde teksten', schrijft Boris Johnson in het boek *De Churchillfactor*. Elders in het boek noemt hij Churchill 'een van de grote taalkundige vernieuwers van de moderne tijd'. Is de auteur van het boek de huidige Britse premier die regelmatig het verwijf krijgt dat hij teveel op Churchill wil lijken? Jazeker. Net als Churchill werkte Johnson voorheen als journalist. *De Churchillfactor* leest als een trein dankzij de vele anekdoten en duidingen. Zo schrijft Johnson over Churchill: 'Het werkte in zijn voordeel dat hij zo extravert was, zich zo spontaan kon uiten.' *De Churchillfactor* werd later vergeleken met de lijvige en indrukwekkende biografie *Churchill* van Andrew Roberts die vorig jaar verscheen. Roberts beschrijft chronologisch het leven van de Britse staatsman. Met ongeloof las ik menig passage over Churchill die naar de frontlinie trok en meerdere malen op het slagveld ternauwernood aan de dood ontsnapte. Zijn wijze van politiek bedrijven - binnen en buiten het Lagerhuis - komt, net als het vele schrijven, uitgebreid in deze biografie aan de orde. Dit geldt voor zo ongeveer elk ander aspect in het leven van de staatsman. Het is een aanrader om tijdens de zomervakantie te lezen. Dat geldt ook voor het minder omvangrijke boek *De Churchillfactor* waarbij het de moeite waard is om je te bedenken welke keuzen Boris Johnson tijdens het schrijven van deze biografie maakte. *IP*

Andrew Roberts, *CHURCHILL*, Prometheus, Amsterdam, 2019, 1.171 bladzijden

Boris Johnson, *DE CHURCHILLFACTOR*, Spectrum, Amsterdam, 2015, 428 bladzijden

OVERHEID SCHEPT VERWARRING IN BURGERSCHAPSONDERWIJS

Een bemoedigend artikel: 'In de pas of uit de pas' (*NRC Handelsblad*, 29 april 2020). Het portretteert jonge docenten maatschappijleer die leerlingen burgerschap proberen bij te brengen. Zij laten eens te meer zien dat het leraarschap het stempel 'cruciaal beroep' terecht verdient. Zij zoeken hun weg in burgerschapsonderwijs met een groot hart en niet aflatende pogingen onderwijs zinvol te laten zijn.

Des te treuriger stemt het onderwijsbeleid dat hen dwingt tot deze zoektocht, beleid dat grote verwarring en discussie over burgerschapsonderwijs oplevert, zichtbaar in de worsteling van deze docenten. De overheid bakent burgerschap nauwelijks af, geeft onduidelijke richtlijnen (scholen die zelf doelen moeten maken) en formuleert slechts in algemene termen een opdracht voor het onderwijs. Het nieuwe wetsvoorstel burgerschap, aanleiding voor het portret, maakt hieraan geen einde. Niet vreemd dat deze docenten, en met hen ouders, scholen en politici, in discussie zijn over wat er met burgerschap moet. Ook de Onderwijsinspectie maakt zich zorgen over deze verwarring (*De staat van het onderwijs*, april 2020). Deze onduidelijkheid ontstaat omdat de overheid bij een drietal kwesties geen goede keuzen maakt:

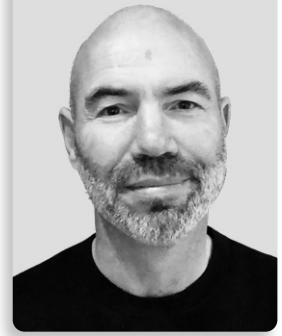
1. Kennis gaat vooraf aan vaardigheden. In wetenschappelijk onderzoek vinden we een sterke onderbouwing voor deze stelling. Wie in het Frans wil converseren, wie voorstellen wil doen om virusverspreiding tegen te gaan (vaardigheden), heeft specifieke, afgebakende kennis nodig van respectievelijk het Frans en biologie. Zo is eveneens afgebakende, specifieke kennis nodig over maatschappelijke vraagstukken, rechtsstaat en democratie. Maatschappijleerdocenten hebben deze kennis. Slechts daarna kunnen we bij leerlingen vaardigheden ontwikkelen als participeren in maatschappelijke organisaties of meepraten in democratische besluitvorming. Daar tegenover lijkt de overheid burgerschap juist uitsluitend te omschrijven met op zichzelf staande vaardigheden, die leerlingen onafhankelijk van kennis zouden kunnen verwerven. De leerlingen moeten kritisch leren denken, of zich aan gangbare normen van de rechtsstaat aanpassen. 'Sociale cohesie' en 'respect voor de basiswaarden' heet dat in het wetsvoorstel. Zonder kennis is dit echter niet te leren.
2. Burgerschap is (niet) van alle vakken. Een docent uit het artikel vergelijkt burgerschap met Nederlands: alle leraren moeten bij zorgvuldig taalgebruik helpen. Op vergelijkbare wijze zou de gehele school in zijn pedagogiek gelijkwaardigheid, normgedrag of dialoog moeten stimuleren. Het vak Nederlands legt echter de gespecialiseerde kennisbasis voor taalgebruik, met het aanleren van woordenschat, spellingregels of literatuurkennis. Leerlingen moeten een vergelijkbare kennisbasis krijgen voor democratie, grondrechten, maatschappelijke normen en (politieke) visies. En, naar analogie met Nederlands, dat hoort gezien deze inhouden van maatschappijleer in een specifiek vak te worden gedoopt. Dit vak heeft echter vreemd genoeg, ondanks het belang ervan, een veel kleinere positie in het onderwijs dan Nederlands. Zonder deze basis heeft het schoolbreed activeren van burgerschap helaas weinig zin.
3. Persoonlijke of maatschappelijke vorming. Leraren willen leerlingen tot prettige, weerbare en zelfstandige individuen helpen opvoeden, waarbij veiligheid op school een voorwaarde is. De leraren uit het artikel getuigen hiervan. Een van hen rekent de persoonlijke vorming van leerlingen tot burgerschap. Het gaat hem om zelfvertrouwen of het thuis kunnen 'praten aan de eettafel'. Deze vorming is echter alles behalve democratisch en maatschappelijk burgerschap. In dat laatste geval begrijpen leerlingen namelijk maatschappelijke ontwikkelingen, democratie en rechtsstaat en zijn zij actief in maatschappelijke organisaties en politiek. Vormend? Jazeker. Persoonlijk? Dat niet.

Uit deze analyse drijven heldere keuzen naar boven. Keuze één: democratisch burgerschap vereist een aanvullend, apart en welomschreven kennisdomein, dat specifieke schoolvakken aanbrenge. Het ligt voor de hand de positie van maatschappijleer te versterken; immers de inhoud daarvan legt het gewenste fundament voor burgerschap en levert aldus toegevoegde waarde. Pas daarmee kunnen leerlingen burgerschapshoudingen en -vaardigheden verwerven. Keuze twee: het toezicht op en onderhoud van deze vaardigheden alsmede persoonlijke vorming, kunnen vervolgens onder de brede pedagogische verantwoordelijkheid van de gehele school vallen.

De onhelderheid over burgerschap komt omdat de overheid de tweede keuze maakt, zonder de daaraan voorafgaande, noodzakelijke eerste keuze. Weliswaar wil zij met het wetsvoorstel kennisontwikkeling bevorderen, maar er komt geen verplichting voor meer of aanvullende, voor burgerschap funderende, inhouden.

Minister Arie Slob heeft bij herhaling laten weten burgerschapsonderwijs in de toekomst goed te willen regelen. De uitwerking van het project Curriculum.nu, belooft een volledige herziening van onderwijsinhouden, inclusief burgerschap. Maar Curriculum.nu kent weinig draagvlak en speelt pas op de lange termijn. In de tussentijd zou de overheid alsnog de eerste stap kunnen zetten. Eind 2018 deed de Commissie Remkes (Staatscommissie Parlementair Stelsel) voorstellen ter verbetering van de democratie in Nederland. Versterking van vakken als maatschappijleer en geschiedenis zijn volgens de commissie daartoe noodzakelijk. Een simpele overname van deze voorstellen kan burgerschapsonderwijs, zowel op korte als lange termijn, een sterke impuls geven.

Marcel Mooijman voorzitter NVLM | www.nvlim.nl

BART

ZOLANG JE MAAR GEZOND BENT

Ik ben de tel kwijt om eerlijk te zijn. Geen idee op welke dag van de *lockdown* we zitten. Het belangrijkste van allemaal: ik ben gezond! Om mij hoeft je je geen zorgen te maken want ik kan me niet aan de indruk onttrekken dat ik daarbij ook nog eens keigoed bezig ben.

Ik klap op het balkon mijn handen blauw voor mensen die ik niet ken, ik zing op datzelfde balkon uit volle borst het *Wilhelmus* (want zo was het toch een beetje feest), ik prijs onze grote leider en volg zijn adviezen tot op de punt en komma op, ik heb al vijf mensen verlinkt die stiekem toch naar de kapper zijn geweest en ik heb al mijn spaargeld overgemaakt aan een willekeurige Italiaanse pizzeria, eigenlijk maakt het niet uit welke, zolang het maar een Italiaan was! Ik ben een goed mens en bovenal ben ik solidair want dit doen we samen en ook ik ben een held, want dat zijn we toch allemaal!?

Tenminste dat is wat we te horen krijgen: samen, solidair zijn, iedereen is een held en we lopen kritiekloos als een kudde schapen achter onze herder aan. Vooral samen! Maar als het erop aankomt staan we er gewoon alleen voor, of je nu ziek wordt of financieel in zak in as komt te zitten: je doet het helemaal alleen. We proberen allemaal ons eigen hachje te redden om er zelf zo goed mogelijk uit te komen. Maar als je gaat, dan ga je echt alleen naar de verdoemenis - en dat alles om onze zwakkeren te beschermen.

Onze zwakkeren zijn overigens de ouderen. Laten we hen beschermen door alles wat hun leven betekenis geeft op hun oude dag af te nemen: aandacht, contact en liefde van hun kinderen en dierbaren. Niet getreurd we kunnen achter dubbel glas met ze waaien af zelfs met ze facetimen. Dat zal ze goed doen, die oudjes! Maar vasthouden, ho maar. Preventief opsluiten die handel, achter slot en grendel. Hebben zij zelf nog wat te zeggen? Hun grootste geluk (contact) en hun grootste recht (zelfbeschikking) zijn zij kwijt. Ach, zolang je maar gezond bent, toch?

BART VAN DEN HANENBERG | *mbo-docent*

M&P

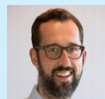
MAATSCHAPPIJ & POLITIEK

is een uitgave van ProDemos, Huis voor democratie en rechtsstaat. Hierin zijn tevens opgenomen de mededelingen van de NVLM. De redactieleden zijn in hun journalistieke werkzaamheden onafhankelijk.

REDACTIE

Ivo Pertijs
hoofd-
redacteur

Bas
Banning

Marian
van den
Berge

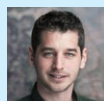
Wolter
Blankert

Rianne
Brink

Koen
Dogterom

Vincent
de Geus

Koen
Vossen

COLUMNISTEN

Stef van
der Linden

Bart van den
Hanenberg

EINDREDACTIE Maarten Cras

ART DIRECTION

Jenny Kan | jenniness.com

OPMAAK

Lidewij Spitshuis | lidewij.net

OMSLAGFOTO

Robin Utrecht / Hollandse Hoogte

DRUK EDG Media

UITGEVER ProDemos

REDACTIESECRETARIAAT

ProDemos, Hofweg 1H
2511 AA Den Haag
telefoon: 070 757 02 00
e-mail: m&p@prodemos.nl
www.maatschappijenpolitiek.nl

ABONNEMENTSPRIJZEN M&P

Zie www.maatschappijenpolitiek.nl

NIEUWE ABONNEMENTEN

Nieuwe abonnementen kunnen op elk gewenst tijdstip ingaan. Afhankelijk van de ingangsdatum wordt een evenredig gedeelte van de prijs van een jaarabonnement in rekening gebracht. Meld u aan via www.maatschappijenpolitiek.nl/abbonnementen.

Abonnees kunnen adreswijzigingen doorgeven door een e-mail te sturen aan m&p@edg.nl.

AUTEURSRECHT

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd zonder voorafgaande toestemming van de redactie met uitzondering van de tekst van het leerlingenmateriaal, indien dit geschiedt zonder winstoogmerk. In alle gevallen dient de bron duidelijk te worden vermeld.

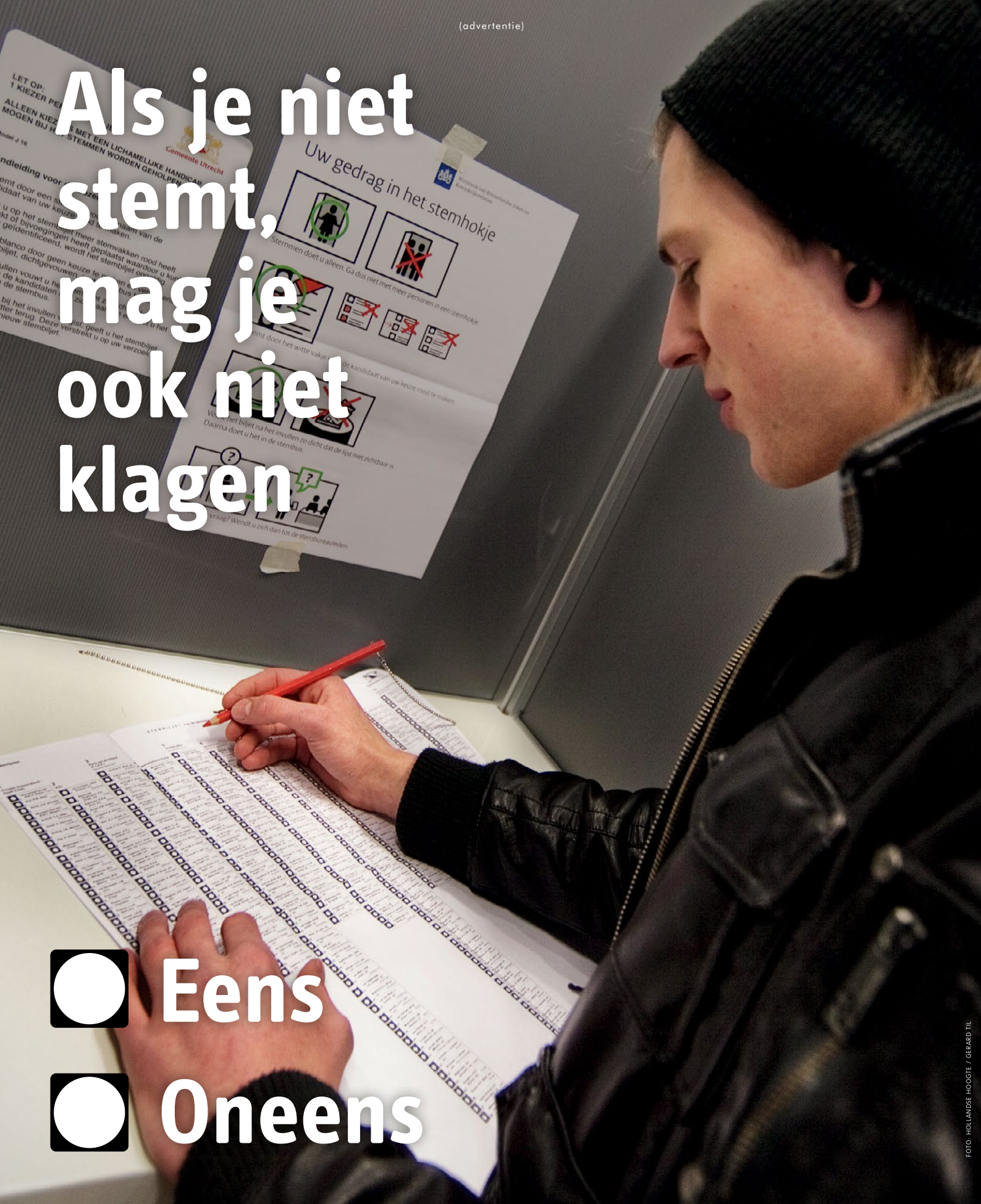
ADVERTENTIES

Zie www.maatschappijenpolitiek.nl. Of op aanvraag bij de uitgever, telefoon: 070 757 02 00 e-mail: m&p@prodemos.nl

KOPIJ EN MEDEDELINGEN

Bijdragen naar het redactiesecretariaat.

Als je niet stemt, mag je ook niet klagen

Eens

Oneens

Kies maatschappijkunde!

Het vak dat je helpt je mening te onderbouwen